www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Osmanlı Belgeleri Işığında Antisemitist Bir Söylem Olarak Kan İsnadı Üzerine Bir Değerlendirme*

Review of the Case of Blood Libel as an Anti-Semitic Discourse According to the Ottoman Documents

Mustafa Murat Çay* - Özkan Akman**

Abstract: Jews have been a society that has been talked about frequently in historic events in both the ancient period and the following periods. Throughout history, despite their names were not mentioned in many wars, it was claimed that they were behind several wars or revolutions and various conspiracy theories about them were put forward. The reasons for some of the theses suggested about them should also be searched in the fact that they, considering their social characteristics, prefer to live in a more secluded manner compared to societies devoted to other beliefs. Because of this secluded lifestyle, they were often perceived in a different way by other elements in any geography where they resided. One of the significant allegations made about Jewish society is the case of the Blood Libel. This discourse, which completely emerged from the European Christian world, was echoed in the Ottoman territories. Toward the last periods of the Ottoman Empire, along with the institutionalization of Zionism, this discourse was rendered a very important material for anti-Semitic spheres. Some of the works conducted against Zionism referred to this case, however, only biased works about the subject were presented as resources and not much of an emphasis was placed on whether the rumors were true by referring to the Ottoman Archives. When the Ottoman Archives were reviewed, it was realized that this thesis was generally regarded as an urban legend; however, considering the period, the Ottoman administration took several precautions by considering the fact that it caused certain social conflicts or its possibility of causing larger incidents. This legend, which was not actually favored in the Muslim community before and after the institutionalization of Zionism, was noted to feed on the rivalry between Christians and Jews, who were people of the Ottoman Empire, and be manipulated by European powers, especially in the last century of the Empire. In this study, it was aimed to discuss this case in the light of the Ottoman Archive documents and answer the questions of which spheres aimed at what by the discourse of the Blood Libel.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü.
Assist. Prof. Dr., Gaziantep University, Nizip Faculty of Education, Department of Primary Education.

ORCID 0000-0001-9896-7807
mmuratcay1903@yandex.com

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü.
Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Turkish and Social Sciences Education Department.
ORCID 0000-0002-8264-3178
akmanozkan@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Çay, M. M. & Akman, Ö. (2020). Osmanlı belgeleri ışığında antisemitist bir söylem olarak kan isnadı üzerine bir değerlendirme, *Turkish Studies - History*, 15(1), 43-72. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39654>

Received/Geliş: 07 November/Kasım 2019

Accepted/Kabul: 16 March/Mart 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 24 March/Mart 2020

CC BY-NC 4.0

Structured Abstract: Jews have been a society that has been talked about frequently in historic events in both the ancient period and the following periods. Throughout history, despite their names were not mentioned in many wars, it was claimed that they were behind several wars or revolutions and various conspiracy theories about them were put forward. The reasons for some of the theses suggested about them should also be searched in the fact that they, considering their social characteristics, prefer to live in a more secluded manner compared to societies devoted to other beliefs. Because of this secluded lifestyle, they were often perceived in a different way by other elements in any geography where they resided. History is not merely made up of wars. Social-cultural and economic rivalries constitute the main reasons for various societies to struggle with each other. Furthermore, the detection of explicit or implicit rivalries of different identities in the same societies constitutes a significant criterion in understanding the incidents that occur between elements.

One of the significant allegations made about Jewish society is the case of the Blood Libel. This discourse, which completely emerged from the European Christian world, was echoed in the Ottoman territories. During the middle ages and even the recent past, which could be called the modern period, it is known that Jews have experienced rather difficult days in the societies where they live due to such allegations. In the events that were alleged to have occurred, especially in Eastern Europe and Russia, a considerable number of rumors were noted that Jews kidnapped Christian children due to Pesach Festival and drew their blood. Within the borders of the Ottoman Empire, which had a cosmopolitan structure of society, it was noted that these rumors emerged from time to time. It is also possible to state that Westerner merchants had a major role in this. These merchants affected the Christians within the Ottoman Empire as part of bigotry about the allegations against Jews. It is known that commercial activities within the Empire rather rested with the non-Muslims. Operating in the same commercial fields between Christian elements and Jews also paved the way to a rivalry that continued at a high level. In addition to religious conflicts between Christians and Jews, this commercial and, in a way, bureaucratic rivalry triggered the conflicts between the two elements. Religious, economic and bureaucratic rivalry pitted these two elements against the administration within the scope of the Ottoman citizenship. In various explicit and implicit conflicts between Christians and Jews, it is interesting that a religious argument was frequently uttered. The fact that the period, when the rumors that this argument was given particular importance increased, covered the last periods of the Empire provides insight into what was the main motive behind these events. Due to the rivalry for the market occurring among non-Muslims, it is understood that this argument was used by decorating it with a religious reaction.

The Ottoman Empire, which had a multicultural structure, by its understanding of government, formed the required environment of peace to sustain consensus by considering the differences between Muslim and non-Muslim citizens at the minimum level and succeeded in maintaining this until it withdrew from the scene of history. However, especially during the last century of the Empire, this composite structure of the Empire was rather manipulated by European Christians. Europe, taking steps for the minorities to revolt against the current authority, aimed to intervene with the internal mechanisms of the Ottoman Empire at every turn. While it was provoking Rum and Armenian elements, whom it took under its protection, in various ways, it was used Jewish elements indirectly. Namely, the grudge and hatred of Christian elements towards Jews were attempted to be fueled by legends that were frequently brought to the fore. Thus, they intervened in the internal affairs of the Empire by using the lack of order occurring in the Ottoman society and the fate of the Christian elements as excuses. In the light of the documents that were also recorded in the Ottoman Archives, it was surmised that the blood allegations directed at Jews, especially during the regression and stagnation periods of the empire and particularly after the congress of Vienna, were manipulated by Europeans and this religious theme was used within completely political and economic projects in a wider perspective. It appears rather reasonable to link the secret reason for the edicts of Sultan Abdülmecid and Sultan Abdülaziz in the period after Kanunî to this.

On the other hand, it is also necessary to approach Blood Libel rumors within the framework anti-Semitic discourse along with its effects within the borders of the Empire. The case of the Blood Libel, especially with the institutionalization of Zionism in the last periods of the Ottoman Empire, was turned into an important material for anti-Semitic spheres. Some of the works conducted against Zionism referred to this case, however, only biased works about the subject were presented as resources and not much of an emphasis was placed on whether the rumors were true by referring to the Ottoman Archives. When the Ottoman Archives were reviewed, it was realized that this thesis was generally regarded as an urban legend; however, considering the period, the Ottoman administration took several precautions by considering the fact that it caused certain social conflicts or its possibility of causing larger incidents. This legend, which was not actually favored in the

Muslim community before and after the institutionalization of Zionism, was concluded to feed on the rivalry between Christians and Jews, who were people of the Ottoman Empire, and be manipulated by European powers, especially in the last century of the Empire.

Keywords: History of Revolution, Pesach Festival (Passover Festival), Blood Libel, Anti-Semitism, Jews, Torah

Öz: Gerek Antik dönemlerde gerek sonraki dönemlerde birçok tarihî olayda Yahudiler, kendisinden çokça bahsedilen bir toplum olmuştur. Tarih boyunca isimleri pek çok savaşta görülme de birçok savaşın veya ihtilalin arkasında yer aldıkları söylenmiş, haklarında farklı komplo teorileri üretilmiştir. Kendileri hakkında ortaya atılan bazı tezlerin onların toplumsal özellikleri itibarıyla diğer inançlara bağlı toplumlardan daha kapalı yaşamayı tercih etmelerinde de aramak gerekmektedir. Bu kapalı yaşam tarzından dolayı, bulundukları herhangi bir coğrafyada diğer unsurlar tarafından çoğu zaman farklı şekilde algılanmışlardır. Yahudi toplumuna yönelik ortaya atılan önemli iddialardan biri İğneli Fıçı meselesidir. Tamamen Avrupa Hristiyan dünyası çıkışlı olan bu söylem, Osmanlı topraklarında da yankı bulmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerine doğru, Siyonizm'in de kuramsallaşmasıyla birlikte özellikle Antisemit çevreler için çok önemli bir malzeme haline getirilmiştir. Siyonizm karşısında yazılan birtakım eserlerde bu hadiseye atıfta bulunulmuş ancak konuyla ilgili sadece taraflı eserler kaynak gösterilmiş, söylentilerin Osmanlı Arşivleri'ne bakılarak doğru olup olmadığı üzerinde pek fazla durulmamıştır. Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında, bu tezin genel olarak bir şehir efsanesi hükmünde kaldığı ancak dönem itibarıyla bazı toplumsal çatışmalara yol açtığı veya daha büyük olaylara sebebiyet verme ihtimali göz önünde bulundurularak Osmanlı idaresi tarafından birtakım tedbirler alındığı anlaşılmaktadır. Siyonizm'in kuramsallaştırılmasının öncesinde ve sonrasında aslında Müslüman toplumda pek rağbet görmeyen bu efsanenin, Osmanlı tebaası olan Hristiyanlar ile Yahudiler arasındaki rekabetten beslenmiş olduğu ve özellikle imparatorluğun son yüzyılında Avrupalı güçler tarafından manipüle edildiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında hadisenin doğruluğu tartışılmış, İğneli Fıçı söyleminden hangi çevrelerin neyi amaçladığının cevabı verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Tarihi, Pesah Bayramı (Hamursuz Bayramı), Kan İsnadı, Antisemitizm, Yahudiler, Tevrat

Giriş

Vahye dayalı bir din olan Yahudilik, ilahî kaynaklı dinlerin ilki olarak kabul edilmektedir. Tek Tanrı inancına bağlı olmak ve vahye dayanan bir kitaba sahip bulunmakla birlikte Yahudilik, dinin sadece bir ırka bağlı kabul edilmesinden dolayı diğer ilahî dinlerden ayrılmaktadır. Tebliğ metoduna dayanmayan Yahudilik, bu özelliğinden dolayı Yahudi milletinden olanlara mahsus olmuş ve nüfus olarak diğer dinlere göre belli sınırlar içinde kalmıştır. Böylece Yahudilik ve Yahudiler, diğer din ve toplumlar nezdinde kapalı bir konuma sahip olmuştur.

Yahudiliğin tarihi genel olarak esaretler ve sürgünlerden ibarettir. Tarih boyunca farklı kavimlerin baskı ve zulümlerine maruz kalmış olan Yahudiler, Firavunların döneminden günümüze kadar diğer toplumlar nezdinde oldukça ilginç komplo teorilerinin baş aktörleri olmuşlardır. Onların kendilerine has özellikleri içinde korumaya çalıştıkları dinleri ve toplumun diğer kesimlerine göre daha izole bir yaşam tarzını benimsemiş olmaları, kendilerine olan bakış açılarının tarih içerisindeki değişkenliğinin de temel nedeni olmuştur. Yahudiliğin kendisine has mistisizmi de diğer dinlere mensup unsurların her zaman dikkatini çekmiştir.

Tarih boyunca Yahudilere yönelik suçlamaların özellikle Hristiyan milletler tarafından ortaya atılmış olduğu görülmektedir. Bu konuda dinî farklılıkların etkisi olduğu kadar ekonomik ve siyasî rekabetin de belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Zaman içerisinde Yahudilerin farklı toplum ve kültürlerin bünyesinde en kritik bürokratik görevlerde yer aldıkları, ekonomik hayatta da oldukça etkili oldukları bilinmektedir. Dinî sebepler bir yana, Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki ekonomik ve siyasî rekabet sebebiyle Yahudilere yönelik birtakım iddiaların yayılarak toplumlar içerisinde çoğu kez aşırıya giden bir Yahudi düşmanlığına dönüştüğü bir gerçektir. 1179 ve 1215

yıllarındaki Lateran Konsilleri'nde Yahudiler aleyhine alınmış olan kararlardan yola çıkan A. Hikmet Eroğlu, bu kararların Avrupa'nın hemen her tarafında Hristiyan fanatizmiyle beslenen bir Yahudi düşmanlığı halini aldığına vurgu yapmıştır. Bu kararlar, sadece Yahudileri hedef almamış, Müslümanlar da Hristiyanlar tarafından toplumun dinî bütünlüğünü bozucu unsurlar olarak değerlendirilmiş ve bunların hızlı bir şekilde Hristiyanlaştırılması gerekli görülmüştür. Konsil kararları, ırk ayrımı taşımamasına rağmen dinî ayrım gütmüş, Antisemitizm'i değil, Antijudaizm'i hedeflemiştir. Bununla birlikte Antijudaizm, Antisemitizm'e götüren bir vasıta olmuştur (Eroğlu, 2015: 51). Sharon'a göre de (Sharon, 1981: 140) 1215 yılında Papa III. Innocent'in Lateran toplantısında almış olduğu kararlar, sonraki üç yüz yıl içinde meydana gelen kovma ve baskı olaylarının sebebidir. Hatta o dönemde meydana gelen bütün felaketlere, sapık inançlarından dolayı Yahudilerin sebep olduğuna inanılmaya başlanmıştır. 1215 yılındaki Lateran Konsili'nde Yahudilerin özel işaret takmaları zorunluluğu getirilmesinden sonra -Asırlar sonra Hitler Almanya'sında da benzer bir uygulama sahneye konmuştur- Avrupa'da Yahudi aleyhtarlığı dinî bir boyut kazanarak gelişmiş ve Yahudiler çok sert suçlamalara maruz kalmıştır.

Yahudiler, sadece bu çalışmanın konusu olan iğneli fiçı ritüeli ile suçlanmamışlardır. Hristiyanlar arasında yaygın bir şekilde kabul gören bir düşünceyle, Hristiyanların ayinleri esnasında kullandıkları, Hz. İsa'nın etini ve kanını temsil eden ekmeği kirletmekle de suçlanmışlardır. Bir çeşit ince ve mayasız hamurdan yapılan bu ekmeğin, Katolik Doktrini'ne göre Hz. İsa'nın vücuduna dönüştüğüne inanılırdı (Sharon, 1981: 143). Suçlamaya göre Yahudiler, Hz. İsa'nın isminin yüceltilmesini engellemek için ayinlerde kullanılan ekmeği çalarak değişik ritüellerle¹ kullanılmaz hale getirirlerdi. Böyle bir durumda ise Yahudilere Hristiyanlarca verilen ceza ölümdü. 13. ve 14. yüzyıllarda bu suçlamadan dolayı Avrupa'da birçok Yahudi'nin çeşitli işkence ve zulümlere maruz kaldığı kaydedilmiştir (Sharon, 1981: 143). Orta Çağ boyunca Hristiyanların Yahudileri suçladıkları başka bir konu da Yahudilerin çeşitli bulaşıcı hastalıkları Hristiyanlar arasında yaymalarıydı. 1340'larda Yahudiler, özellikle veba hastalığına sebep olmakla itham edilmişlerdir². Sharon, vebadan Hristiyanlara oranla az sayıda Yahudi'nin ölmesini, Yahudilerin Talmud'da belirtilen sağlık ve temizlik kurallarına çok dikkat etmelerine ve tıp konusunda geniş bilgiye sahip olmalarına bağlamaktadır. Hristiyanların ise Yahudilerin bu hastalığa dayanıklılık göstermelerini, onların şeytanla işbirliği yapmalarına dayandırdıklarını belirtmektedir (Sharon, 1981: 143). Bunun yanı sıra kuyuları zehirlemekle, vebadan başka cüzzam ve frengi gibi hastalıkları yaymakla suçlanmış olan Yahudiler, daha da ilginç bir şekilde zaman zaman meydana gelen kuraklıkların sebebi olarak da görülmüşlerdir (Galanti, 1995: 98-100). Hristiyan dünyasında bu şekilde bir Yahudi düşmanlığının temel sebepleri dinî etkenlere bağlanmaktadır. En başında, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin nedeni olarak onu Roma valisine şikâyet eden bir Musevi'nin sorumlu tutulmasıdır. Hristiyanlar arasında oluşan bu bilinç, sonraki yüzyıllarda Yahudilerin tümüne karşı takınılan tepkisel bir davranış biçimi geliştirmiş, Orta Çağ boyunca Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamında kurumsallaşarak Antisemit ve Antijudaist bir akıma dönüşmüştür.

Yukarıda kısaca özetlenen suçlamalarda, dinî farklılık ve dinî çatışmaların yanı sıra Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki siyasî ve ekonomik rekabetin de etkili olduğunu unutmamak gerekmektedir. Özellikle ticaret alanında Yahudiler ile Hristiyanlar arasındaki rekabetten dolayı Hristiyan tüccarlar, rakipleri olan bu unsurları ticaret sahasından kovmak amacıyla, süreç içerisinde zihinlerde yer etmiş olan birtakım söylentileri özellikle gün yüzüne çıkarmışlardır.

Kozmopolit bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ise imparatorluğun kuruluşundan yıkılışına kadarki süreç içinde keskin bir Antisemitizm'den bahsetmek mümkün değildir³. Haddizatında tarih boyunca genel olarak İslam topraklarında inanca dayalı bir ideolojik

¹ İğne batırdıktan sonra kaynar suya atıp daha sonra da harca gömmek gibi bir ritüeli takip ettikleri belirtilmiştir.

² Bu türden suçlamalar hakkında ayrıntılı bilgi için Bknz: (Wood, 1938).

³ Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise keskin Antisemit özellikler taşıyan bir takım kitaplar, makaleler ve broşürler yayımlanmıştır. Yazdıklarıyla Cumhuriyet döneminin hemen ilk Antisemit eser örneklerini veren Cevat Rifat Atilhan'ın bu

Antisemitizm' in izlerine rastlanmaz. Hatta Avrupa'da Yahudilere yapılan baskıların had safhaya ulaştığı İspanyol ve Portekiz politikaları sonucunda Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nu himayesine girecek bir devlet olarak değerlendirmişlerdir. Çok sayıda Yahudi, özellikle İspanya'da Engizisyon'a maruz kaldıktan sonra Osmanlı ülkesine gelip yerleşmişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Yahudilerin Osmanlı ülkesindeki durumunu hayretle karşılayan ve şaşkınlık içerisinde Avrupa ülkelerindeki emsaliyle kıyaslayan Ermeni seyyah Simeon'un eserine bakılabilir (Simeon, 2013).

Osmanlı bünyesinde yaşayan ve daha önce de belirttiğimiz üzere ekonomik alanda birbirleri arasındaki rekabetin oldukça üst seviyelerde olduğu Rum ve Yahudi cemaatleri arasındaki mevcut durumun, özellikle Rumlar tarafından ortaya atılan iddialarla alevlendirilmeye çalışılmış olduğu görülmektedir. Bu çatışmalar ise Osmanlı merkezî idaresinin kimi zaman şiddetli müdahalesine sebep olmuştur. Özellikle Doğu Akdeniz'de ticarî rekabetten dolayı Rumların, en güçlü rakip olarak gördükleri Yahudileri gerek Osmanlı bürokrasisi gerekse de toplumun diğer unsurları karşısında zor duruma düşürmek ve bertaraf etmek amacıyla özellikle İğneli Fıçı iddialarını ortaya attıkları görülmektedir. Osmanlı yönetimi açısından her sene Pesah Bayramı'nda (Hamursuz Bayramı) İğneli Fıçı hikâyelerinden dolayı Musevi mahallesini korumak, özellikle büyük şehirlerde bir sorun halini almıştır (Ortaylı, 2002: 67). Yine de bu türden söylentilerin, Müslüman unsurlar ve daha da önemlisi Osmanlı bürokrasisi tarafından pek de nazar-ı dikkate alınmadığı arşiv belgelerine yansıyan kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Yahudilere Yönelik Kan İsnadının Ortaya Çıkışı ve Pesah (Hamursuz) Bayramı

Yahudilere tarih boyunca yöneltmiş suçlamaların en ağır olan kan isnadının kaynağı tam anlamıyla bilinmemektedir. A. Hikmet Eroğlu'nun (Eroğlu, 2015) kitabında yer verdiği Baudin'in, Hurvitz'in "Religion et Judaïsme" adlı eserinin II/67. sayfasından alıntılanmış olduğu bilgilere göre, bu iddianın başlıca çıkış noktası da anlaşılabilmektedir. Bu eserden elde edilen bilgiler ise kısaca şöyledir:

Yahudiler, Mısır esareti dönemindeyken bölgenin kralı cüzzam hastalığına yakalanmıştı. Bu hastalıktan kurtulmak için birçok Yahudi çocuğunu katlederek onların kanlarıyla banyo⁴ yapmıştır. Bu harekette o dönemdeki yaygın bir inanç etkili olmuştur. Bahsedilen inanca göre hastalıktan kurtulmanın yegâne yolu taze ve sıcak kanla banyo yapmaktır. Böylesi bir inanç yüzünden cüzzam hastalığına yakalananlar küçük çocukları kaçırmış ve onların kanları ile banyo yapmışlardır. Mısır'da ise en alt tabakayı Yahudiler işgal ettiklerinden bu cinayetlere daha çok onlar maruz kalmıştır. Bu sebeple Mısır'dan ve Mısır esaretinden kurtuluşun anısına yapılan Pesah Bayramı'nda Yahudilerin, öldürülen çocuklarını hatırlatmak için böyle bir şey yapmalarını mantıklı bulan fikir yüzünden Orta Çağ boyunca Yahudiler, Pesah Bayramı'nda yedikleri mayasız ekmeklerde Hristiyan kanı kullanmakla suçlanmışlardır. Başka bir iddia ise daha korkunç düzeydedir. Hristiyanlara göre Yahudiler, insan kanının yaraları iyileştirmek için en etkili ilaç olduğuna inanıyorlardı. Tanrı, oğlunu çarmıha germelerinden dolayı Hz. İsa'nın acı çektiği Cuma günü, kadınların düzenli kanamaları gibi Yahudi erkeklere de kanama vermişti. Bu kanın

konuyla ilgili olarak aynı ismi taşıyan, İğneli Fıçı adlı eseri son derece ilginçtir (Atilhan, 1969). Atilhan'ın kitapları dışındaki eserler, genel olarak Atilhan kadar uç noktada bir Antisemitizm yansıtmamaktadır. Atilhan'ın yazdıklarının kritiği için Celil Bozkurt'un sonradan kitap haline getirilmiş olan doktora tezine de bakılabilir (Bozkurt, 2011). Ancak Bozkurt'un çalışması, genel olarak Atilhan'ı, Atilhan'ın içine düşmüş olduğu ifrat ve tefrit göz ardı edilerek tek yanlı bir bakış açısıyla ele almıştır. Sonradan kitap haline getirilmiş olan bu çalışmada, kitaba verilen isimden de anlaşılacağı üzere Atilhan'ın keskin Antisemitizm'i, Yahudilere karşı bir mücadele şeklinde yansıtılmıştır (Bozkurt, 2012). Bu konuyla ilgili bir değerlendirme için Bknz: (Çay, 2013).

⁴ Archives Israélites de France'da yayınlanan bir makaleden yaptığı alıntıda Ahmet Hikmet Eroğlu, ileride değineceğimiz Şam olayından önce de böyle olayların olduğu ifadelerine yer vermiştir. Bu makaleye göre, 1839'da Orta Asya'nın bir kasabasında Yahudilere kan isnadı yapılmıştır. Hamursuz Bayramı'ndan çok az zaman önce içinde kan olan vazo taşıyan bir Yahudi görülmüş ve bu yüzden iki yüzden fazla Yahudi öldürülmüştür. Ancak sonradan o Yahudi'nin romatizma hastası olduğu ve ona, yeni öldürülmüş bir köpeğin sıcak kanı ile banyo yapmanın hastalığa iyi geleceğinin tavsiye edildiği anlaşılmıştır (Eroğlu, 2015: 221).

durdurulmasına insan kanı çare oluyordu. Yahudilerin, Hristiyan kanının aşkı teşvik etmeye elverişli olduğuna inandıklarını düşünüyorlardı. Ayrıca Yahudilerin, Tanrı'ya kendilerinin aşağılanmalarından kurtulmak için her yıl dünyanın herhangi bir yerinde bir adam kurban edeceklerine dair söz verdiğine inanıyorlardı (Eroğlu, 2015: 218-219). Bu şekilde ifade bulan bilgiler sayesinde Yahudilerin kan kullandıkları veya kan içtiklerine/yediklerine dair ilk iddialar hakkında bir kanaate varılabilmektedir⁵.

Yahudiliğin ilahî dinlerin ilki olması ve vahye dayanması göz önüne alındığında bu dinin kitabının ortaya koymuş olduğu hükümlere de dikkat etmek gerekmektedir. Yahudiliğin tarihi ile ilgili en temel kaynak Tanakh'tır⁶. Yahudi tarihçiler de diğer kaynaklardan elde ettikleri bilgileri Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanakh ile telif etmeye çalışmışlardır. Tanakh, Yahudi kutsal kitabı olan Eski Ahit'in İbranice adıdır. Bölüm adları olan Torah, Nevi'im ve Ketuvim kelimelerinin baş harfleri olan "taf" (t), "nun" (n) ve "kaf" (kh)'ın birleştirilmesinden oluşturulmuş bir isimdir (Adam, 2015: 28). Esasen Yahudiliğin bu kutsal kitabının önemli bir bölümünü teşkil eden Tevrat'ta, kanın yasaklanmış olduğuna dair birçok ayet de bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşanan kan iftiraları ile ilgili yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda oluşturulan bilirkişi heyetleri Yahudiliğin değil insan, hayvan kanını dahi kullanmadığı yönünde karar vermiştir. Bu konuya çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinilecektir. Ancak Tevrat'ın Levililer kısmında bu konu ile ilgili birkaç ayeti burada vermekte fayda vardır. Tevrat/Levililer Bölüm 7 Cümle 26'da: *"Nerede yaşarsanız yaşayın, hiçbir kuşun ya da hayvanın kanını yemeyeceksiniz"*, 27'de ise; *"Kan yiyen herkes halkımın arasından atılacak"* ifadelerine yer verilmiştir. Diğer ayetler ise şöyledir:

Bölüm 17 Cümle 10: *"İsrail halkından ya da aralarında yaşayan yabancılardan kim kan yerse, ona öfkeyle bakacağım ve halkımın arasından atacağım"*.

Bölüm 17 Cümle 11: *"Çünkü canlılara yaşam veren kandır. Ben onu size sunakta kendinizi günahattan bağışlatmanız için verdim. Kan yaşam karşılığı günah bağışlatır"*.

Bölüm 17 Cümle 12: *"Bundan dolayı İsrail halkına, Sizlerden ya da aranızda yaşayan yabancılardan hiç kimse kan yemeyecek, dedim"*.

Bölüm 17 Cümle 13: *"İsrail halkından ya da aralarında yaşayan yabancılardan kim eti yenen bir hayvan veya kuş avlarsa, kanını akıtıp toprakla örtecektir"*.

Bölüm 17 Cümle 14: *"Çünkü canlılara yaşam veren kandır. Bundan dolayı İsrail halkına, hiçbir etin kanını yemeyeceksiniz, dedim. Çünkü her canlıya yaşam veren kandır. Onu yiyen halkın arasından atılacaktır"* (<https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>. 28.08.19).

Ayetlerden de anlaşılabacağı üzere Yahudilere atfedilen kan kullanma türünden uygulamalar ve ritüeller, Yahudiliğin temel inancına doğrudan bir aykırılık teşkil etmektedir. Zaten yukarıda da bahsedilmiş olduğu üzere Osmanlı idarecileri de bu zıtlığın varlığından yanadırlar ve bu yüzdendir ki iddiaları sadece bir söylenti olarak değerlendirmişlerdir.

Pesah Bayramı, Yahudi Bayramları arasında en eski kabul edilen bir bayramdır. Bu bayram, Osmanlı literatüründe Hamursuz Bayramı olarak geçmektedir ve belgelerde de bu şekilde ifade edilmiştir. İbrani Takvimi'ne göre Nisan ayının 15'ine rastlamaktadır. Tarımsal, millî, popüler aile bayramı özelliklerini taşıyan Pesah, İsrail'de 7 gün, diasporada ise 8 gün müddetince kutlanmaktadır. Yahudilerin Mısır esaretinden kurtuluşunu ve bağımsız bir kavim olarak varlıklarını sürdürmelerinin başlangıcını anımsatması bakımından bir "Bağımsızlık Bayramı" olarak da nitelendirilmiştir (Alalu,

⁵ Kan iftiraları, yakın geçmişte sıklıkla dile getirilmiştir. Özellikle Naziler döneminde bu iftiraların tekrarlandığı bilinmektedir. Ancak konu, sadece Nazilerle sınırlı değildir. 1960'lı yılların Sovyet basımında da bu iddialara yer verilmesi (Sharon, 1981: 143) bir hayli ilginçtir.

⁶ Tanakh, "Tanah" olarak telaffuz edilmektedir.

1996). Pesah kelimesi ayrıca İbranice’de “atlama” anlamına gelmektedir⁷. Yahudi inancına göre; Yahudiler Mısır’dan çıkmadan bir gece önce İsrailoğullarının ilk doğan erkek çocukları mutlak bir ölümden kurtulmuşlardı. Çünkü bu felakette Tanrı, kapıları kurban kanıyla işaretlenmiş İsrailoğullarına ait evleri atlamış ve cezayı Mısırlılara vermiştir. Mısır esaretinden kurtulan İsrailoğulları’nın sayısı ise kadın ve çocuklar hariç 600.000’dir. (Besalel, 2001: 498-499). İddiaların merkezinde yer alan ve Yahudilerin Hristiyan çocuklarının kanlarını içine kattıkları söylenen ekmek ise Yahudi literatüründe “Matsa” olarak geçmektedir. Mayalanmayıp kabarmayan hamurdan yapılmış olan bu ekmek, İsrailoğullarının Mısır’dan acele ile çıkmalarının anısıdır. Geleneksel Yahudi adetinde, Mısır diyarında yenilen ekmeğin “elem ekmeği” olarak nitelendirilmesinden dolayı Matsa’nın hem tutsaklığı hem de özgürlüğü çağrıştırdığı kabul edilmektedir (Besalel, 2001: 389).

Söylentilere göre Yahudiler, Mısır esaretinden kurtulmalarının yıldönümü olarak kabul ettikleri bu Pesah Bayramı’nda, Yahudi olmayan -özellikle de bir çocuğu- birini öldürerek iğneli bir fıçıda kanını akıtmak suretiyle elde ettikleri kanı Matsa denilen bu ekmeğe karıştırmışlardır. Bu türden kan iftiraları İskender dönemine kadar uzanmaktadır (Nahum, 2000: 90). Orta Çağ boyunca ve çağdaş dönemde Batı Avrupa’da sıkça görülen bu iddialar yüzünden çok sayıda Yahudi şiddetli tepkilere ve işkencelere maruz kalmıştır. İddia edilen olayların geçtiği yerler ise daha çok Doğu Avrupa ve Rusya’dır. Benbassa’nın (Benbassa, 1986) da vurgulamış olduğu üzere, bu efsaneyi sömürmek amacıyla Batı’da ortaya çıkan birçok eser, Doğu’yu da etkisi altına almayı başarmıştır. Ortaçağ’da İmparator II. Frederik ve Papa IV. Innocent’in kan iftiralarının asılsız olduğu yönündeki bildirilerine rağmen, bu suçlamalar edebî eserlerle adeta ölümsüzleştirilmiştir (Sharon, 1981: 143). Sharon’un vermiş olduğu bilgilere göre Geoffrey Chaucer Canterbury⁸, Tales adlı eserinde bu temayı kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde bazı ünlü eserlerde de bu tema yer almıştır⁹.

Osmanlı İmparatorluğu Vatandaşlığı İçinde Hristiyan-Yahudi Rekabetinin Kan İsnadı Eylemine Etkileri

Tarih boyunca Yahudilerin huzur ve güven içerisinde yaşadıkları tek yerin Osmanlı toprakları olduğu gerçeği, Osmanlı’nın Yahudi tebaası tarafından da sıkça dile getirilmiştir. Tarihleri sürgün ve soykırımlarla dolu olan Yahudiler, Avrupa ülkelerinde daima ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüş ve toplumdan izole bir yaşam sürdürmüşlerdir. Şehirlerin dış bölgelerinde -Getto- yaşamak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Avrupa’da din birliğini bozdukları gerekçesiyle inançlarını yaşamalarına izin verilmemiş, önlerine Hristiyanlığı kabul etme, sürgün veya ölüm olarak üç seçenek getirilmiştir. Bu suretle özellikle İspanya’da şiddetli Engizisyon uygulamalarına maruz bırakılan birçok Yahudi, sürgünü tercih ederek Osmanlı Devleti’nin de kabulüyle Osmanlı topraklarına gelip yerleşmişlerdir. 1430 yılında Edirneli bir Aşkenazi Hahamı olan Yitzhak Tsarfati, Orta Avrupa Yahudilerine Türkiye’ye gelmeleri için çağrıda bulunmuştur. Mektupta şu ifadeler yer verilmektedir:

“...Aşkenaz (Alman) ülkesindeki kardeşlerimiz, İsrailoğullarının her gün çekmiş ve çekmekte oldukları ölümden acı ıstırapları, bir yerden bir yere, bir kentten bir kente kovulmalarını, maruz kaldıkları zulmü duydum...Sadık bendeniz ve mütevazı kardeşiniz Yitzhak Tsarfati, ailem Fransalı olmakla birlikte, Aşkenaz’da doğdum ve orada okudum ancak doğduğum ülkeden göç etmek zorunda kaldım ve buraya Togarma ülkesine geldim. Burada hiçbir şey eksik değildir. Tanrı bu ülkeyi iyiye düşünmüş. Togarma, Hayat Ülkesi’ne (İsrail) giden yoldadır; Kudüs’e kadar bütün yol,

⁷ İngilizce’de “Passover”: Fısıh Bayramı. İsrailoğullarının Mısırlılardan kurtuluşunu kutlayan Musevi Bahar Bayramı.

⁸ İngilizler’in ilk büyük şairidir. Çeşitli İngiliz tiplerini hicvettiği «Canterbury Tales» (Canterbury Masalları) adlı şaheseri ile Orta İngilizce çağını kapayıp Modern İngilizce çağını açmıştır. 1387’den itibaren «Canterbury Tales» adlı eseri üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu eser, Ortaçağ İngiliz toplumunun hemen her sınıfından birçok tipin canlı ve alaylı bir şekilde anlatılması yönünden İngiliz edebiyatında bir ekol meydana getirmiştir. 25 Ekim 1400 tarihinde Londra’da Geoffrey Chaucer’un ölümü ile «Canterbury Tales» yarım kalmıştır (<https://www.nkfu.com/geoffrey-chaucer-kimdir/>. 4.11.2019).

⁹ Avrupa’da edebî eserlerde yer alan Yahudi teması ve Yahudilere yönelik isnatların karşılaştırmalı bir tenkiti için bkzn: (Özmen, 2016).

deniz üzerinden altı millik bir geçiş dışında karayoludur. Hergün İsmaililer (Müslümanlar) ve Yahudilerden oluşan büyük kervanlar çıkar, yol emindir...” (Sharon, 1993: 40).

Osmanlı topraklarına Yahudi G, sadece İspanyol ve Portekiz baskılarının sürdüğü dönemleri içermemektedir. İmparatorluğun toprak kaybettiği yıllarda da Osmanlı lkesine Yahudi g devam etmiştir. 1783-1913 yılları arasında Kırım, Kafkasya ve Balkanlar’dan başlayan Yahudi g hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Bunlara bir örnek teşkil etmesi bakımından, kendi ifadelerine göre “asude bir hl” ile yaşamakta iken Dobruca’nın Romanya’ya bırakılması üzerine, görmekte oldukları zulüm ve baskılardan dolayı Akkırman’daki 400 hanelik Musevi Cemaati’nin Hüdavendigar vilayetindeki uygun bir bölgeye yerleşmek istemeleri söylenebilir (Aydın, 1993: 32). Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak kaybetmesiyle Hristiyan glerin mevcut yerlerdeki Yahudilere baskı yapmış olduğu görülmektedir. Hatta Balkan Savaşları sonrasında Selanik’in Yunanistan’ın eline geçmesiyle birlikte, buradaki Yahudilerin Helenizm’in yerleşmesi için yok edilmesine yönelik bir politika güdüldüğü bilinmektedir. Bu baskılardan dolayı Selanik başta olmak üzere birçok Rumeli şehrindeki Yahudi nüfus, İstanbul ve Anadolu’ya göç etmiştir (Benbassa ve Rodrique, 2001).

Yahudilerin, Osmanlı topraklarına yerleşmeleriyle beraber ticaret sahasında hızla gelişme göstermeleri, diğer gayrimüslim unsurların ve özellikle de Rumların tepkisine yol açmıştır. Rumlar, Doğu Akdeniz ticaretinde kendilerine en tehlikeli rakip olarak Yahudileri görmüşlerdir (Eroğlu, 2015). Müslüman ve Yahudi tebaa karşısında ekonomik olarak üstün durumda olan Rumlar ve Ermenilerin, Yahudileri Osmanlı otoritesinden uzaklaştırmak adına zaman zaman birtakım şikayetlerde bulundukları kayıtlardan öğrenilmektedir. 17. Yüzyıla kadar Musevi Cemaati, Akdeniz liman şehirlerindeki Musevi kolonilerinin katkısıyla büyük lde ticarî kolaylıklar elde etmiştir. Ancak bu yüzyıldan sonra ticaretin okyanuslara kaymasıyla birlikte doğal bir gerileme içine girmişlerdir. 1700 yılında başlayarak Osmanlı topraklarında Yahudilerin durumlarının zayıflaması üzerine onların yerlerini Ermeniler almaya başlamıştır. Doğu Anadolu’daki isyan ve savaşlardan kaçarak İstanbul’a sığınan Ermeniler, Osmanlı Sarayı’na sokulmuşlar, ticarî sahada da başarı sağlayarak Yahudilerin hatta Rumların yerlerini almışlardır (Sonyel, 2014: 159). Saray içindeki mücadele, kimi zaman düzenlenen bir takım komplolarla da kendisini göstermiştir. Bu tür mücadeleler, imparatorluğun son yüzyılında daha da netlik kazanmıştır. Mesela II. Mahmut döneminde yaşanan bir olayda bu gerçeği görmek mümkündür. Sultanın, Yeniçeri Ocağı’nı ortadan kaldırması ve Halet Efendi’nin gözden düşmesi sonucunda Artin Kazas, kendisine rakip olarak gördüğü Yeşaya Acıman, Çelebi Bohor Karmona ve Hezekiel Gabay isimli Yahudilerin idamında başlıca rolü oynamıştır (500. Yıl Vakfı, 1999: 156).

Osmanlı İmparatorluğu’nda 17. Yüzyıldan sonra ticarî anlamda Türklük ve Musevilik çöküntüye uğramış, Rum ve Ermeni ticarî faaliyetleri gelişme göstermiştir. 19. Yüzyılda ise kesin bir şekilde Osmanlı ekonomisinde Rum ve Ermeniler ayrıcalıklı bir konum elde etmişlerdir (Ortaylı, 2004). Buna rağmen Rumların Yahudilere bakış açısı ve onları bir rakip olarak görme dürtüsü değişikliğe uğramamıştır. 19. Yüzyılın başlarında Rum Ortodoks fanatikliği ve Rumlar arasındaki ulusalcı akım, Rumlarla Yahudileri karşı karşıya getirmiştir. Neofitos adlı bir Rum Ortodoks keşiş, daha önce bir haham olduğunu ve Ortodoks dinine geçtiğini iddia ederek 1803’de Romanya’da yayınlanmış olan ve 1818’de Yassi’de basılan Rumca kitabında, Yahudileri kendi dini ayinleri sırasında Hristiyanların kanını kullanmakla suçlamıştır. Onun bu suçlamaları çok geçmeden Ortodoks Hristiyanlar arasında yayılmıştır (Sonyel, 2014: 265-266).

İmparatorluğun yükselme döneminde Yahudilere zulme varan düzeyde baskı yapanlar, Osmanlı yöneticileri ve Müslüman uyruklar değil, daha çok Hristiyan unsurlar olmuştur. 16. Yüzyılda başlamak üzere Sultanın Hristiyan uyrukları, Yahudileri dinî ayinlerinde cinayet işlemekle suçlamaya başlamışlardır (Sonyel, 2014: 62). Hristiyan-Yahudi düşmanlığı, Yunan Ayaklanmasını takiben 21 Nisan 1821’de yaşanan bir olayla doruk noktasına ulaşmıştır. Bahsi geçen olay, Etniki Eterya Cemiyeti ile işbirliği tespit edilen Rum Patrik V. Gregorios’un Benderli Ali Paşa’nın emriyle

idamından sonra Patrikhane kapısında üç gün kalan cesedinin Yahudiler tarafından denize atılmasıdır. Rumlar bunu asla unutmamışlardır. Oysa gerçek, Benderli Ali Paşa'nın olaya şahit olan üç Yahudi'ye; "*Size emrediyorum denize götürün ve atın gitsin*" demesi üzerine bu üç Yahudi'nin emri dinlemek zorunda kalmaları olmuştur (500. Yıl Vakfı, 1999: 156). Bu haber, Yunanistan'a ulaşınca kadar aslından çarpıtılmış ve Patriğin, Yahudiler tarafından öldürülmüş olduğu söylentisine dönüşmüştür. 5 Ekim 1821'de Mora'nın 35.000 nüfusluk Tripolitsa kentinde Rum asiler, 5.000'e yakın Yahudi'yi öldürmüşler ayrıca kaptanı Rum olan bir gemideki Yahudi yolcular ise denize atılmışlardır. 1822 yılında yine Mora'da Navplia kentinde bir Yahudi, kenti sarmış olan Rum asiler tarafından yakalanarak üzerindeki kıyafetler çıkarılmış, tenasül organı kesilmiş, kentte dolaştırıldıktan sonra asılmıştır (Sonyel, 2014: 266).

Sonyel, bu düzensizlikleri dinî ayrılık ve düşmanlıklara bağlamaktadır (Sonyel, 2014: 268). Buna göre gerek Yahudiler gerek Hristiyanlar, özellikle dinî günler yaklaşırken birbirlerini söz konusu cinayetleri işlemekle suçlamışlardır. Hristiyanlar, Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından öldürüldüğünü tekrarlamışlar, Yahudiler de farklı suçlamalarda bulunmak suretiyle karşılık vermişlerdir. Bu suçlamalar da doğal olarak iki toplum arasında çatışmalara sebep olmuştur. İlginç olan taraf ise bu olayların daha çok Hristiyanların "Easter" denilen Paskalya haftasına denk gelmesidir. Sonyel'e göre; bu hafta sırasında Hristiyanlar, Hz. İsa'nın nasıl öldürüldüğünü kiliselerde nakaratlar halinde dinledikten sonra oldukça coşmuşlar ve Yahudilere karşı besledikleri kızgınlığı dışarı atmak gereksinimi hissetmişlerdir. Ancak bu çatışmanın altında yatan asıl sebebin, ticarî veya siyasî türden bir rekabet olduğu ve dinî argümanların, bu rekabetin sadece birer cilası niteliğinde teberrüz ettiği anlaşılmaktadır. İmparatorluğun son asrına ait bir kan isnadını ele alan makalesinde Esther Benbassa (Benbassa, 1986: 44), 19. Yüzyılda bu kan isnatlarının artış göstermesindeki asıl sebepleri sıralarken; yabancı devletlerin rolüne, imparatorluğun toprak kayıplarına, yeni doğmakta olan millî taleplere, yerel sanayinin Avrupa karşısında çöküşüne ve daralan bir iktisadî ortamda azınlık mensupları arasında zorlu bir pazar mücadelesine yol açan büyük dış sermaye nüfuzuna dikkat çekmiştir¹⁰. İmparatorluk sınırları içinde kan isnatlarının özellikle 19. Yüzyıl boyunca çok fazla tekrarlandığı göz önüne alınırsa, bu yoruma hak verilebilir. Yahudi nüfusun yoğun olduğu yerlerden ziyade Yahudilerin ticarî faaliyetlerde kendilerini daha çok gösterdiği yerlerde bu söylentilerin yaygınlık göstermiş olduğuna dikkat edilmelidir.

Osmanlı Devleti, gayrimüslim unsurlar arasındaki mevcut çekişmelerin ciddi boyutlara ulaşmaması ve özellikle de dinî bayramlar dolayısıyla gerginlik çıkmaması adına gerekli tedbirleri alma konusunda son derece hassas davranmıştır. 29 Ramazan 1276 (M. 20 Nisan 1860) tarihli bir belgede, aynı zaman dilimine denk gelen Hristiyanların Paskalya ve Yahudilerin Hamursuz bayramlarında alınan asayiş tedbirleriyle her iki dine mensup unsurların, bayramlarını huzur içerisinde geçirmiş oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca o günlerde Osmanlı topraklarına ziyarette bulunan Belçika Kralı'nın veliahdı olan prensin, Balıklı Kilisesi Panayırını seyrettiği ve düzenden memnun kaldığı ifade edilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA, A. MKT. NZD/ D:310, G: 95).

Devletin, dinî bayramları dolayısıyla gayrimüslim unsurlara atıyye¹¹ dağıtması da ayrıca dikkat edilmesi gereken bir konudur. Patrikhanelere ve hahamhaneye bayramlar dolayısıyla dağıtılan atıyyelerle ilgili arşiv kayıtlarında çeşitli örnekler bulmak mümkündür. Bu kayıtlardan Hamursuz Bayramı için ayrılan atıyyelerin her sene Ağustos ayı başında dağıtılmış olduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH. MKT/ D:1698, G: 86). Yönetimin dinî bayramlar için dağıtılan bu atıyyeler konusunda hassas davranmış olması, Osmanlı'da vatandaşlık hukukunun ne şekilde tecelli ettiğini göstermektedir. Yönetim sadece atıyyeler konusunda değil, Hamursuz Bayramı için hazırlanan

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için Benbassa'nın 1901'de İzmir'de meydana gelen ve dönemin başında "Kampana Çalanlar Davası" veya "Kırk İkiler Davası" olarak nitelendirilen olayla ilgili makalesine bakılabilir (Benbassa, 1986).

¹¹ Atıyye / عطية: Hediye, ihsan, bahşış, lütuf, muhtaç olanlara yapılan bağış. (<https://www.lugat.com/index.php#ceviri>).

ekmeklerle ilgili olarak da düzenlemelere dikkat etmiştir. Mesela kayıtlarda rastlanılan, fakir Musevilerin mağdur edilmemesi için Hamursuz olarak tabir edilen ekmeklerin fiyatlarının ayarlanması yönündeki ifadeler dikkat çekicidir (**BOA**, ŞD/ D:2648, G: 17). Belli sebeplerden dolayı atıyyelerin dağıtılmadığı durumlarda ise bu atıyyelerin bir sonraki bütçeye dahil edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Böylece atıyyelerin dağıtılması konusunda herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Hahambaşı Kaymakamı Moiz Levi tarafından H. 21 Zilkade 1310 (M. 6 Haziran 1893) tarihinde Dahiliye Nezareti'ne yazılan bir hatırlatma yazısının nezaret tarafından dikkate alınarak ek ödenek şeklinde bütçe ayrılmış olduğu görülmektedir (**BOA**, DH. MKT/ D:81, G: 32_01). Moiz Levi'nin ilgili talebinde, her sene Hamursuz Bayramı'nda fakir Yahudilere dağıtılmakta olan 3.600 kuruşun bu senekiyle beraber 7.200 kuruşa tekabül ettiği hatırlatılmıştır (**BOA**, DH. MKT/ D:81, G: 32_02). Bahsi geçen bu atıyyeler, gayrimüslim unsurlardan özellikle Yahudiler için yönetime olan sadakatte önemli unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Her şeyden önce bu atıyyeler, bir yönüyle gayrimüslim tebaaya tanınan güvencelerin ifadesi olmuştur. Hahambaşılık tarafından atıyyeler dolayısıyla duyulan memnuniyeti bildiren ve “*Öyle bir hâkân-ı azîmü's-şânın sâye-i lütf ü şefkatinde müstazil emn ü emân oluyoruz ki...*” ifadeleriyle başlayan teşekkür yazısında, Yahudilerin “sadık millet” oldukları vurgusuyla birlikte bu güvence hissini yansıtmaları dikkat çekmektedir (**BOA**, Y.MTV/ D:118, G: 86_2). Elde edilen örnekler, Osmanlı Devleti'nin vatandaşlık anlayışı ve zımmî¹² hukuku hakkında fikir vermekle beraber, Yahudilere yöneltilen kan isnatlarının da bir yönde geçersizliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin, iddia edildiği üzere vahşet taşıyan bir ritüel kapsamında dinî bir bayramı teşvik etmesi ve desteklemiş olması varsayımı pek mantıklı durmamaktadır¹³.

Osmanlı Devleti'nin etnik ve dinî unsurların haklarını tebaa hukuku içinde gözetmesi ve istimâlet politikasının¹⁴ hassasiyetle devam ettirilmiş olması, Müslüman ve gayrimüslim tüm unsurların memnuniyetini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu geniş çaplı hoşgörü politikasına sığınan unsurlar, zaman zaman dinî günlerini öne sürerek bir takım isteklerde de bulunmuşlardır. Ancak yönetim, bu istekleri kanun mucibince değerlendirmiş ve çoğu kez olumlu cevap vermemiştir. Mesela Hristiyanların Paskalya ve Yortu Günleri ya da Yahudilerin Hamursuz Bayramı sırasında hafif suçlardan dolayı hapisanelerde bulunan gayrimüslimlerin kefaletle geçici olarak tahliye edilmelerine yönelik isteklerini, kanun hükümlerine aykırı olacağından dolayı reddetmiştir (**BOA**, BEO/ D:3531, G: 264807_01_02).

Rumlarla Yahudiler arasında cereyan eden çatışmalarda sözü edilen dinî argümanların arasında yer alan Yahudilere yönelik kan isnatlarının, Müslüman kitle üzerinde topyekûn bir etkisi olmamıştır. Müslümanlar arasındaki Yahudilere yönelik kan isnadı ve iğneli fiçı söylentileri kitlesel bir inanç olmaktan ziyade bireylerle sınırlı kalmıştır. Ancak burada önemli bir not düşmek gerekmektedir. Osmanlı Tarihi'nde ilk ve tek örnek olarak, yönetim tarafından kan isnadının dolaylı bir şekilde olsa da kabul edildiği bir olaya şahit olunmaktadır. Bu olayın ana sebepleri tartışılabilir fakat önemli olan, bu isnadın şahsî düzeyde yönetim kademesinde karşılık bulmasıdır. 1715 yılında olduğu belirtilen olayın baş aktörü Sadrazam Damat İbrahim Paşa'dır. Sadrazam, üç Yahudi'yi bir Müslümanın küçük oğlunu şekerleme verme yoluyla kandırarak evlerine çektikleri ve bunların amaçlarının çocuğun kanını alıp hamursuza karıştırmak olduğu iddiasını, doğruluğunu araştırmadan kabul etmiş ve üç Yahudi'yi idamla cezalandırmıştır. Moshe Sevilla-Sharon'un da haklı olarak eleştirdiği nokta, Sadrazam'ın bu eylemi Kanunî'nin kan isnatlarıyla ilgili fermanına rağmen gerçekleştirmiş olmasıdır (Sharon, 1993: 83-84).

¹² İslam Devletleri'nde gayrimüslim vatandaş.

¹³ 7 Haziran 1893 tarihli bir belgede yer alan atıyye miktarları incelendiğinde, gayrimüslim cemaatlerin nüfuslarının baz alındığı anlaşılmaktadır. Buna göre; Rum Patrikhanesine 75.000, Ermeni Patrikhanesine 40.000, Ermeni Katolik Patrikhanesine 25.000 ve Hahamhaneye 15.000 kuruş atıyye verilmiştir (**BOA**, BEO/ D:310, G: 95).

¹⁴ Prof. Dr. Halil İnalcık'ın ifadesiyle istimâlet kavramı, hoşgörü ile kendi tarafına kazanma anlamına gelmektedir.

Kan isnatlarının Müslümanlar arasında pek ciddiye alınmadığını doğrulayan somut bir örneği Erol Haker'in (Haker, 2006) çalışmasında bulmaktayız. Erol Haker, Kırklareli Yahudilerinden bahsederken; Yahudilerin Hamursuz Bayramı için yaptıkları ekmeğin buğdayını Türk çiftçilerinden aldıklarını, Rum ve Bulgarlardan özellikle uzak durdukları bilgisini vermiştir. Haker, ayrıca Hamursuz ekmeğe Hristiyan çocuklarının kanının karıştırıldığı söylentisinin bu tercihin altında yatan sebep olduğunu vurgulamıştır (Haker, 2006: 106). Sadece bu örnekten yola çıkarak bu tür söylentilerin Müslümanlar arasında rağbet görmediği sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu çıkarım, söz konusu iddiaların Müslümanlar arasında hiç yayılmadığı fikrine götürmemelidir. Daha eski tarihlemelerde dahi -1567 yılı örneğinde görüldüğü gibi- Hristiyanlar arasında yaygın olan kan isnadı konusunun Müslümanlar arasında da yayıldığı, bunda yine Hristiyan unsurların etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yıllarda meydana gelen bir olay bu konuya örnek teşkil edebilir. Bir Alman Yahudi'si olup Foça'da oturan Agrilyanos adlı Yahudi bir kadın, adamlarından birini Divan'a göndermiştir. Adı geçen kadın, Foça'da kim cinayete kurban gitmişse kendi adamlarının sorumlu tutulduğunu belirtmiş, Müslüman cemaatten bazı kimselerin kendilerine; *"Bed-namınızda Müslüman ve kafir kanından ekmeğinize halt eylemek ayin-i batılınızdır, siz katleylediniz"* şeklinde suçlamalar yönelttiklerini vurgulayarak şikâyetle bulunmuştur¹⁵. Yahudilere yönelik bu suçlamaların altında yine Yahudilere ait mallara el koyma¹⁶ veyahut Yahudilerden menfaat temin etmek amacının yatmış olduğu tespit edilince kadılarından; *"Sizler âdem katl idüb kanıyla etmek bişirüb yermişsiniz deyû iftirâ ve isnâd idenlerin"* davalarına kesinlikle bakmamaları istenmiştir (BOA, A.DVNS.MHM/ D:73, G: 142, Hüküm 641). Benzer şekilde Bursa'da meydana gelen bir hadisede, Yahudilerden bazı kimselerin Mirza bin Hüseyin adlı bir Müslüman çocuğu kaçırarak baldırlarından iki leğen kan aldıkları söylentisi üzerine, Bursa Kadısı'na verilen hükümde, bu iftirayı atanlar hakkında gerekli soruşturmanın başlatılıp asıl suçluların cezalandırılmasını ve suçsuz olanların da serbest bırakılması emredilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM/ D:69, G: 150, Hüküm 584).

Farklı dönemlerde faili meçhul cinayetler sebebiyle özellikle maktul bir Hristiyan ise, Yahudilerin doğrudan suçlandıkları ve Hristiyan ahali tarafından bir linç kampanyası başlatılmış olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu şekilde faili meçhul cinayetlerin arkasında İğneli Fıçı hikayeleri yayılarak bir suçlu Yahudi aranmaya çalışılmıştır. Cereyan eden hadiseler kimi zaman toplumsal infiallere yol açacak seviyelere kadar gelmiştir. Osmanlı idaresi ise olayın mahallini gözetmeksizin çözüm çabaları sarf etmiş, hiçbir cinayetin faili meçhul kalmamasını ve olayın asıl müsebbiplerinin bulunup cezalandırılması konusunda hassas davranılmasına yönelik emir tekrarına giderken, söz konusu isnatların uydurmalarından ibaret olduğunu da vurgulamıştır. Suçlamalar sonucunda Yahudilere ait evlerin yağmalandığı ve sinagogların saldırıya uğradığı durumlarda ise merkezî yönetim, bu uydurmalar sonucunda zarar gören Yahudilerin zararlarının derhal karşılanmasına yönelik emirleri olay mahalline acilen göndermiştir. Mesela 1726 yılına ait bir olayda, Boğdan Yahudilerinin müracaatı dikkat çekmektedir. Yahudiler, Hristiyan ahali tarafından Hamursuz Bayramı yaklaştığı zamanlarda *"Bizim bir veledimiz zâyi'oldu. Yahudiler almıştır"* şeklinde suçlandıklarından, Hristiyanların ölen bir dindaşlarının cesedini arabada taşıyarak Yahudilerin katlettikleri yönünde halkı kışkırttıklarından bahsetmişlerdir. Bu suretle mallarının da yağmalandığını ifade eden Yahudiler, zararlarının karşılanmasını ısrarla talep etmişlerdir (BOA, İE. HR/ D: 12, G:1135). Merkez tarafından verilen emirden anlaşıldığı üzere yönetimin ilgilendiği, Yahudilerin bir Hristiyan çocuğunu kaçırarak kanını almalarından ziyade bu söylentinin yayılmasıyla birlikte Yahudilerin zarara uğratılması olayıdır.

H. 26 Zilkade 1268 (M. 11 Eylül 1852) tarihli ve Üsküp Valisi'ne gönderilen bir emirden öğrendiğimiz bilgilerde ise Üsküp yakınlarında bir Rum çocuğuna ait cesedin bulunmasıyla meydana

¹⁵ 3 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1993, s.514, Hüküm 1169. (Nakl: (Emecen, 1997, s. 66-67)).

¹⁶ Bu şekilde mal gaspı konusunda Sharon'un yorumuna hak verilebilir. Sharon, Yahudilere suçlamalarda bulunmak suretiyle onları ortadan kaldırmanın, Ortaçağ Avrupası'nda servet edinmenin en kolay yollarından biri olduğuna dikkat çekmiştir (Sharon, 1981: 142).

gelen gelişmelerden bahsedilmiştir. Yahudiler, her ne kadar insan kanının kendilerine haram kılındığını beyan etmiş olsalar da bunun bir iftiradan kaynaklandığına dair fermanların varlığına rağmen, çocuğun mutlaka Yahudiler tarafından katledildiğinin yayılması üzerine zulme uğramışlardır. Hahambaşılığın devreye girmesiyle yönetim, en kısa zamanda gerçek katillerin ortaya çıkarılmasını ve suçsuz Yahudilerin de salıverilmesini emretmiştir (**BOA**, HR. MKT/ D: 49, G: 24).

Ermeniler ve özellikle de Rumlar ile olan geçimsizlik sebebiyle süregelen rekabet ve çatışmalar, Yahudileri bir bakıma zorunlu da olsa Türk idaresine bağlılık noktasında etkilemiştir. Musevi cemaati açısından gelecekleri adına en güvenilir yer olarak kabul edilen Osmanlı topraklarında Yahudiler, kaderlerini Türklerle birleştirme istikametine yönelmişlerdir (Şimşek, 2005). İstikamet belirleme konusunda, Türklerle kader birliğine yönelen Yahudiler için Bernard Lewis'in bir yorumuna hak verilebilir. Lewis'e göre (Lewis, 1999: 30); Osmanlı topraklarında tebaa nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Hristiyanların tersine, Yahudiler açısından Bizans'ın yitirilmiş ihtişamına yönelik bir özlem, Osmanlı boyunduruğundan kurtulma arzusu söz konusu değildi. Aslında Osmanlı padişahlarının yönetimi altındaki birçok farklı etnik ve dinsel grup arasında yalnızca Yahudiler bu yönetimi gönüllü benimsemişlerdir. Lewis'in açıklamış olduğu şekliyle Yahudilerin bu tutumunda, Osmanlı siyasetinin ve devlet anlayışının etkisi yanında, tarihî sürecin zorunlu sonuçları da rol oynamıştır. Çünkü Rumlar Yahudileri daima, Konstantiniye'yi almak isteyen Türklere yardım etmiş olmakla suçlamışlardır. Ayrıca Yahudiler, Rumlar tarafından İspanya'dan Osmanlı ülkesine sığındıktan sonra Osmanlı iktidarı ile iş birliği yapmakla itham edilmişlerdir.

19. Yüzyıl boyunca, Yunan İsyanı ve sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında birbirini izleyen savaşlar sırasında Rumlar, Yahudileri ezeli düşmanın tarafını tuttukları için kınamışlardır (Nahum, 2000: 88). Bu gerçekten dolayı Hristiyanlar ile Yahudiler arasındaki tarihsel çekişmeyi, sadece dinî sebeplere bağlamak eksik olacaktır. Zira imparatorluğun son dönemine gelindiğinde yaşanan gelişmeler, bu rekabetin siyasî dayanaklarının da anlaşılması yönünde önemli ipuçları içermektedir. Rumlar Girit olaylarından yola çıkarak İzmir ve çevresinde meydana getirilecek karışıklığa Avrupalı güçlerin müdahalesini ve sonuçta buralarda bir özerkliği ve toprak kazanımını hesap etmişlerdir (Nahum, 2000: 93). Özellikle 1843 yılından sonra Yunan dış politikasını yönlendirdiği açıkça belli olan Megali İdea, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadî ve siyasî nüfuzlarını arttırmak amacını taşıyan Avrupalı devletler tarafından sömürülmüştür. Bu gerçeği kabul ettiğimizde Benbassa'nın tespitinin yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Benbassa'ya göre Fransız siyaseti, Türkiye'de asayişsizlik olmasını istemiş ve Rumlar'ın bu isteği karşılayabileceklerini düşünmüştür. İtalya da 1898'den itibaren İzmir Rumlarına cazip görünmeye çalışmış ve bu suretle Ön Asya'da toprak kazanmayı ümit etmiştir (Benbassa, 1986: 48). Yahudiler ise tam tersi yönde, milliyetçilik akımları döneminde irredantizm eğilimlerine kapılmamış, yaşadıkları ülke için tehlike oluşturabilecek ayrılıkçı tavır sergilememişlerdir (Benbassa ve Rodrique, 2001: 339). Ancak henüz millî hedefleri bulunmayan ve merkezî yönetim tarafından "sadık millet" olarak nitelendirilen Yahudiler, kan isnatları ile tahrik vesilesi yapılmışlardır (Benbassa, 1986: 49). Siyonizm'in kuramsallaşmasından sonra bile Türkiye Yahudileri için durumun oldukça farklı olduğu, Yahudilerin dinî liderlik dahil cemaatleri seviyesinde Siyonizm'e pek de olumlu bakmadığı gerçeği göz önüne alındığında, yukarıdaki yorumların geçerliliği kabul edilebilir. Yahudilerin vatandaşlık bazında gayrimüslim bir cemaat olarak cumhuriyet döneminde de genel refleksleri ve bu reflekslerin tarihsel gelişim süreci için Rifat N. Bali'nin "Musa'nın Evlatları Cumhuriyetin Yurttaşları" adlı kitabı bir fikir vermektedir (Bali, 2005).

Osmanlı Yahudilerinin, millî hedeflerden uzak ve sadık bir tebaa olarak kalma yolundaki bu tutumu benimsemesinde, kendilerini himaye eden yabancı devletlerin olmamasının etkisi tartışılabilir ve buradan yola çıkarak bu tutumun samimiyeti de değerlendirilebilir. Ancak tarih, varsayımlardan ziyade rasyonel verilere ve sonuçlara göre hüküm vermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu Topraklarında Rastlanılan Kan İsnadı İle İlgili Bazı Hadiseler

Kan isnadı veya İğneli Fıçı hadiseleri, Yahudi yazarların üzerinde önemle durdukları konuların başında gelmektedir. Hristiyanlıkta çok yaygın olan bu rivayetin yine Hristiyanlar kanalıyla Osmanlılara geçtiği belirtilmektedir. Anadolu ve Rumeli'nin birçok kentinde Müslim ve Gayrimüslim tebaa, genel olarak uyum içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Hatta semt olarak çoğu yerde ayrılmamış ve beraberce yaşamışlardır. Ancak çoğu kez Hristiyanların Yahudilere karşı birleştikleri ve bazen ortamın gerginleşmesine sebep olan olayların olduğu da bir gerçektir.

Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki çatışmada Yahudilere yönelik kan isnadı, önemli bir argüman olma özelliğini uzun yıllar boyunca devam ettirmiştir. Osmanlı sınırları içinde de -yoğunluk Batı Anadolu ve Rumeli'de olmak üzere- bu iddiaya dayanan birtakım olaylar cereyan etmiştir. İlk bilinen örnek olarak Amasya'daki bir hadise gösterilmektedir. Feridun M. Emecen (Emecen, 1997: 66), vermiş olduğu kaynaklarda konuyla ilgili bazı kayıtlara yer vermektedir. Bunun yanı sıra otoritenin olaylar karşısındaki algısını ve tutumunu göstermesi açısından Kanunî'nin bu gibi hadiselerin önünün alınmasına yönelik Kudüs Şer'iyye Sicillerinde kayıtlı bir fermanının bilgisini de vermektedir.

Osmanlı toprakları içinde kan isnadıyla ilgili ilk ciddi olayın her ne kadar Kanunî döneminde yaşanmış olduğu belirtilse de daha önceki yıllardaki bir gelişme, bu konuda farklı düşünmemize sebep olmaktadır. Mesela 1490'larda İstanbul'daki Hahambaşının Avrupa'daki Yahudilere göndermiş olduğu bir mektupta dikkat çekmiş olduğu konu, bizi bu isnadın geçmişine yönelik önemli bir ipucuna götürmektedir. Söz konusu mektupta Hahambaşı, Osmanlı ülkesindeki rahatlığı anlatırken, *"Hristiyanların Yahudi'nin altını çalmak için ona karşı her türlü iftiraları yaydıklarından"* bahsetmiştir (Sonyel, 2014: 59). Sonyel, bu iftiraların ne oldukları hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Bu sebeple söz konusu mektupta bu iftiraların neler olduklarına dair herhangi bir bilgi verilip verilmediğini bilemiyoruz. Ancak kuvvetle muhtemel, bu iftiraların klasik şekliyle kan isnadıyla ilgili oldukları düşünülebilir. Ayrıca Türkiye Yahudilerinden Henri Nahum'un, Yahudilere yönelik iftiraların Fatih Sultan Mehmet'i, hükümleri Kanunî tarafından teyit edilen bir ferman çıkarmaya sevk etmiş olduğundan bahsetmiş olması da bu kanıyı güçlendirmektedir (Nahum, 2000: 90).

Kanunî dönemine tarihlenen ilk olay, 1530 yılında Amasya'da meydana gelmiştir. Ermeni kadınlarının tanıklığına dayanan olayda, Yahudilerin evlerine giden bir Ermeni fakirinin Yahudiler tarafından katledildiği iddia edilmiştir. Sorgu sırasında ise Yahudilerin suçu itiraf ettikleri ve sonuçta idam edildikleri belirtilse de söz konusu zanlıların sorgulamalar sırasında işkenceler dolayısıyla suçu üstlenmek zorunda kaldıkları da bilinmektedir. Ancak kısa bir süre sonra katledildiği iddia edilen Ermeni şahıs, şehre dönmüş ve kendisinin dindaşları tarafından kaçırıldığını belirtmiştir. Bunun üzerine bizzat Kanunî tarafından verilen bir emirle olaya sebebiyet verenler aynı şekilde cezalandırılmışlardır. Tokat'ta da benzer bir iftira sebebiyle olaya sebep olanlar idare tarafından cezalandırılmışlardır. İddiaların sıklaşmasından dolayı Musevi Cemaati, Padişah'tan korunma talep etmiştir. Amasya'dan sonra Tokat'ta da aynı sebepten hadiseler patlak verince, Saray doktoru Moşe Hamon'ın (Sharon, 1993: 43) devreye girmesiyle Kanunî, bu türden iftiralar söz konusu olduğunda mahkemelerin atlanarak doğrudan kendisine başvurulması gereği yönünde bir ferman çıkarmıştır. Avram Galanti, bu fermanın zamanla bir şekilde bulunamadığına da dikkat çekmiştir (Galanti, 1995: 34). Sharon da fermanın kaybolduğunu belirtmekle birlikte bahsi geçen fermanın varlığından bir Osmanlı belgesinde bahsedildiğini ifade etmektedir (Sharon, 1993: 65).

Aslında Osmanlı idaresinin kan isnadıyla ilgili olarak tavrı gayet açık ve nettir. Kanunî'nin (1545), ve daha sonraki dönemlerde Sultan Abdülmecid'in (1840) ve Sultan Abdülaziz'in (1866) yayınlamış oldukları fermanlarda, bu iddiaların asılsızlığı otorite tarafından dile getirilmiştir. Burada otoritenin asıl amacı, toplumsal barış ve uzlaşmayı devam ettirmek olmuştur. Yahudilerle hemen hemen aynı ticarî sahalarda faaliyet göstermiş olan Rum ve Ermenilerin özellikle Batılı tüccarların

tesiri altında, Hristiyanlık taassubuyla zaman zaman hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı idaresinin bu tür çekişmelere daima müdahil olduğu, cemaatler arası uyumun teminine gayret ettiği, birinin diğerine tahakküm ve zulmünü önlediği bilinmektedir (Emecen, 1997: 67). 1846 yılı ilkbaharında Sadrazam Mustafa Reşit Paşa, Edirne'deki gayrimüslim cemaat liderlerine hitaben hükümdar adına yapmış olduğu bir konuşmasında şunları dile getirmiştir:

“Tüm Müslim tebaasının saadet ve huzurunu arzulayan Hükümdarımız, Yahudi ve Hristiyan tebaasının da huzurlu ve himayesinden müstefit olmasını diler. Din ve mezhep farkları yalnızca kendilerini ilgilendirir, haklarına zarar getirmez. Hepimiz aynı hükümdarın tebaaları ve aynı imparatorlukta doğmuş vatandaşlarız” (Güleryüz, 2014: 201-202).

Fermanlara ve otoritenin tavrına rağmen, Hristiyan ve Yahudiler arasındaki çatışmaların tamamen ortadan kalkmamış olduğu görülmektedir. İlginç olarak değerlendirilebilecek bir gelişme ise 1856 Islahat Fermanı ile yaşanmıştır. Fermanın ilan edilmesinin üçüncü gününde İstanbul Balat'ta Rum, Ermeni ve bazı Müslümanlar Yahudilere saldırmışlardır. Özellikle Hristiyanlar, Yahudilerle eşit tutulmak istememişlerdir (Sonyel, 2014: 267). Bir takım Hristiyan önderlerin kendi cemaatlerine yönelik duyuru ve tavsiyeleri ise kendi kararları olmaktan ziyade Osmanlı idaresinin isteği gibi durmaktadır. Mesela 1872 yılında Edirne'de ve bazı şehirlerde İğneli Fıçı iddialarının çıkması üzerine İstanbul Hahambaşılığı ve Patrikhane arasında bir mektup trafiği yaşanmıştır. Bu mektuplaşmalar sonucunda Patrikhane, 16 Mart 1873 tarihli genelgesiyle dindaşlarına, Yahudilerle ahenk içinde yaşamaları gereğini hatırlatmıştır (Güleryüz, 2014: 202). 1872 yılı Nisan ayında İzmir'de bir lağında Hristiyan bir çocuğun cesedinin bulunması üzerine Rumlar, Yahudi semtine saldırmışlar ve vali, emniyet güçlerini kullanarak Yahudileri korumak zorunda kalmıştır. Bu olaydan dolayı ortaya çıkan asayişsizlik ve düzensizlik bir ay kadar sürmüş ve sükunetin sağlanması için Ortodoks Piskoposu da devreye girmiştir (Sonyel, 2014: 267). Bu popüler Antisemitizm'e karşı yüksek dereceli Ortodoks Papazlarının ılımlı bir tutum sergileyerek Yahudilere yönelik kan iddialarını kabul etmemiş oldukları görülmektedir. İstanbul Rum Patriği, İzmir Metropolitine yazdığı bir mektupta; “*Dinimiz oğullarının İsrail çocuklarına kötülük yapmasına izin verme*” demiştir. İzmir Metropolitine de kan iftirasıyla ilgili olan suçlamalara karşı çıkmış ve papaz sınıfı ve piskoposluk nezdinde devreye girmiştir. Ancak düşük dereceli Ortodoks papazlar, Yahudilere karşı düşmanca tutumlarını sürdürerek suçlamaları desteklemişlerdir (Nahum, 2000: 92). Tabii bu tutumlarında, kendi üzerlerinde cemaatlerinin manevî yönde baskısı olup olmadığı da tartışılabilir. Daha ileri tarihlerde de Hristiyan üst düzey yetkililerin ılımlı ve akılcı tutumunu görmek mümkündür. Mesela 1901 tarihli İzmir olaylarında¹⁷, İzmir Başpiskoposu iki kilisede Yahudilerin hamursuz ekmegine Hristiyan kanı kullanmak için cinayet işlediklerine dair asılsız efsaneler yüzünden bildiri okutturarak, Hristiyanların daha insancıl ve Hristiyanlığa daha uygun davranmalarını istemiştir (Benbassa, 1986: 47).

19. Yüzyıla gelindiğinde kan isnatlarıyla ilgili olayların geçmiş dönemlerden daha fazla bir sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir. Bu iddialar ise yine çoğunlukla Rum Cemaati kaynaklı olmuştur. Rumlar ve Yahudiler arasındaki tarihî ve dinî çekişmede sayıca az olan Yahudilere karşı bir takım şiddet hareketleri¹⁸, 1865 yılında bile adından söz ettirmiştir. Mesela bu tarihte, Rumlar ve Ermeniler Haydarpaşa'da Yahudilere karşı bir linç başlatmış, olaylar sırasında yaklaşık 300 Yahudi öldürülmüş, birçokları yaralanmış ve bazı ırza geçme olayları dahi görülmüştür. Olaylar üzerine

¹⁷ Aslında 1901 İzmir Olayları, tarih boyunca dile getirilen kan isnadının ve bundan mütevellit hadiselerin son tahlilde net bir teşhisi gibidir. Özellikle olaylara sebep olmakla suçlanan Hristiyanların avukatları -savunma avukatları-, mahkemede bu iftiraların bir önyargı olduğunu belirterek söz konusu suçlamayı, topluluklar arasına fitne sokmak için Avrupa'dan ithal edilmiş ve cahil halkı etkilemiş olan bir batıl inanç olarak nitelemişlerdir. Makalenin yazarı Benbassa, Avrupa'da kan iftirası ile ilgili yazılan eserlerin birinde, “meselenin bir tarih meselesi olmaktan ziyade bir ruhbilim meselesi olduğu” yorumunun yapıldığını ifade etmiş ve bu suretle başka bir pencere aralamıştır (Benbassa, 1986: 48).

¹⁸ Bu hareketler, Pogrom yani Yahudilere yönelik soykırım olarak da nitelendirilmektedir.

Sultan Abdülaziz, kendi özel bekçilerini göndererek Yahudileri korumaya almıştır (Sonyel, 2014: 267).

Her ne kadar yerel bir çalışma olsa da oluşturacağı genel fikir açısından Henri Nahum'un kitabındaki bilgiler, son derece önem taşımaktadır. Buna göre 19. Yüzyıl boyunca kan isnadıyla ilgili olaylar, yıl ve yer olarak ele alındığında şu bilgilere ulaşılmaktadır:

1840'da Şam'da

1874, 1885, 1898'de İstanbul'da

1888'de Selanik'te

1891'de Korfu'da

1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1890, 1896, 1901, 1921 İzmir ve çevresinde (Bu bölgede bu türden olayların son derece sıklıkta tekrar etmiş olduğu dikkat çekmektedir)

1874, 1883, 1893'te Manisa'da

1898'de Aydın'da

1888 ve 1893'te Bayındır'da

1894 ve 1898'de Bergama'da

1896'da Foça'da

1872, 1887 ve 1913'te Urla'da

1877 ve 1913'te Çeşme'de

1859'da Kuşadası'nda

1910'da Parsa'da

1896 ve 1900'de Salihli'de (Nahum, 2000: 91).

1840 yılında Şam'da Katolik Papaz Peter Thomas'ın öldürülme hadisesi de kayıtlara geçen bir başka iğneli fiçı vakasıdır¹⁹. Bu olay dolayısıyla yapılan kovuşturma ve soruşturmalar yedi ay kadar devam etmiştir. Burada bulunan tutuklulardan dört kişi²⁰ işkenceler dolayısıyla hayatını kaybetmiştir (Galanti, 1995: 35). Aslında bu olayın önemi, oluş şekli ve olma sebebinden daha çok doğurduğu sonuçlarla açıklanabilir. Zira olay basit bir dinî taassubun boyutlarını oldukça aşmış ve diplomatik bir sorun haline gelmiştir. Konuyla ilgili olarak yapılan bir tespiti göre; adı geçen papaz karanlık bir takım işlere karıştığı için muhtemelen rakipleri tarafından ortadan kaldırılmıştı (Sharon, 1993: 95). Olayın diplomatik bir sorun haline gelmesinin özeti ise kısaca şöyledir:

Katolik bir papazın öldürülme olayına doğrudan Fransa müdahil olmuştur. Çünkü Suriyeli Katolik Hristiyanlar Fransa'nın himayesi altında bulunmaktaydı. Fransız konsolosun telkinleriyle

¹⁹ Ahmet Hikmet Eroğlu'nun daha önce de ismini zikrettiğimiz Archives Isralités de France'da yayınlanan makaleden yaptığı başka bir alıntıda, Şam'daki olaydan kısa bir süre önce İstanbul'da gerçekleşmiş bir olaydan bahsedilmiştir. Sonuçları itibarıyla gayet ilginç olan bu olaya burada yer vermek gereği doğmuştur. Makaleye göre; Şam olayından birkaç gün önce bir Türk, işleri dolayısıyla çocuğunu kısa süreliğine bir Yahudi dükkanına emanet etmiştir. Dükkan sahibi, kendi işleriyle ilgilenirken çocuk bir fırsatını bularak oradan ayrılmıştır. Babası gelip çocuğu sorduğunda Yahudi gülerek, çocuğu Hamursuz Bayramı için kestğini söylemiştir. Bunun üzerine çocuğun babası Yahudi'ye saldırıda bulunmuş ve olay kadiya intikal etmiştir. Mahkemede Rumlar ve Ermeniler de bulunup Yahudi'nin Boğaz'a atılmak suretiyle idamını istemişlerdir. Kadı'nın yaptığı soruşturma sonucunda çocuk bulunmuş ve Yahudi serbest bırakılmıştır. Bu olay üzerine Hahambaşı, olaya sebebiyet veren Yahudi'ye yaptığı şakanın sonuçlarını da dikkate alarak iki yüz değnek vurulması suretiyle bir ceza vermiştir (Eroğlu, 2015: 221).

²⁰ Sharon, işkencelerde ölenlerin sayısını 2 olarak göstermekle birlikte, içlerinden birisinin Müslümanlığı seçerek canını kurtardığını ifade etmiştir (Sharon, 1993: 95).

Vali Şerif Paşa, Salomon Negrin adında bir Yahudi'yi tutuklatmıştır. Bu şahıs, kendisine yapılan işkenceler sonucunda 7 Yahudi'nin daha ismini vermiştir. Soruşturmalar oldukça derin bir şekilde sürdürülmüş, Yahudi aileler sorguya dahil edilmiştir. Olay, belli bir süreden sonra Fransa'dan başka Avusturya, İngiltere ve son olarak Amerika arasında bir rekabet ve güç gösterisine dönüşmüştür. Ünlü Rothschild'lerin de arabuluculuk yaptığı bu olayda Şam Yahudileri, kendilerine yapılan saldırılara karşı himaye temin etmeye çalışmışlardır. Sir Montefiore ve Crémieux gibi Avrupalı Yahudi liderlerinden oluşan bir heyetin, İstanbul'da Sultan Abdülmecid'den bir ferman almayı başarmasıyla bu diplomasi trafiği son bulmuştur. Ancak Şam Olayı, Sharon'un da belirttiği gibi yerli Katolikler tarafından uzun yıllar Yahudiler aleyhinde kullanılmıştır. Mesela Hristiyanlar, kente gelen turistlere bir azizin Yahudiler tarafından nasıl katledildiğini ve yakalanan suçluların yurtdışındaki dindaşları tarafından nasıl kurtarılmış olduklarını uzun yıllar boyunca anlatmışlardır (Sharon, 1993: 96-97).

Suriye'de meydana gelen başka bir hadisede ise tam anlamıyla dinî bir taassubun ve fanatikliğin izlerini görmek mümkündür. Çoğu insan duygusal yoğunluk içerisinde kabul ettiği birtakım söylentileri, doğruluğuna bakmadan adeta birer paranoya belirtileri şeklinde gündelik hayatına yansıtmıştır. R. 26 Mart 1311 (M. 7 Nisan 1895) tarihli ve Suriye Valisi Osman Paşa tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta, sadece “zan” üzerine olayların ne boyuta vardığı anlaşılabilmektedir. Ayrıca Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Cevad Paşa'nın bu telgrafi takdim yazısında kullandığı “zann-ı bâtil” kelimesine dikkat etmek gerekmektedir (**BOA**, Y.A.HUS/D:323, G: 129). Telgrafta yer alan bilgilere göre; Yahudilerin Hristiyan çocuklarının kanlarını akıttıklarına inancı olan bir Rum, Hamursuz Bayramı'nın hemen öncesinde Yahudi mahallesi civarında rastladığı bir Rum çocuğun, bu amaçla kaçırıldığı vehmiyle hareket etmiştir. Bu şahıs, Yahudi ile girdiği arbede sonucunda incinen elini de bahane ederek tartışmayı şiddetlendirmiştir. Asayişin sağlamak üzere olay yerine gelen kolluk kuvvetleri arasında bulunan jandarma çavuşu da orada bulunanlarla aynı düşünceye kapılarak, olayı tam olarak incelemeyen suçlanan Yahudi'yi zor kullanarak karakola götürmüştür. Yahudi'nin bu şekilde karakola götürülmesi dolayısıyla onun suçlu olduğuna inanan ahali, çocuğun babasının da tahrikiyle kargaşa çıkarmıştır. Ancak soruşturma neticesinde jandarma çavuşu ve şikâyetinde bulunan şahsın Yahudi'ye iftira attıklarından dolayı hapisle cezalandırıldıkları da belirtilmiştir (**BOA**, DH. ŞFR/ D:172, G: 107).

Kolluk kuvvetlerinin bu iftiraları ciddiye almaları ya da olaylar esnasındaki tutumlarından dolayı iftiralara inanmış oldukları izlenimi vermiş olmaları, Yahudi vatandaşların endişelerini daha da arttırırken, zaman zaman Hahambaşılığı da harekete geçirmiş ve cemaat liderliğinin refleks göstermesine sebep olmuştur. Bu reflekslerin, çoğu kez yanlış bilgilerden kaynaklanmış olduğunu da unutmamak gerekir. Mesela R. 22 Şubat 1328 (7 Mart 1913) tarihli bizzat Hahambaşı Haim Nahum tarafından Adliye Nezareti'ne gönderilen bir yazı, bu refleksi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Hahambaşılık tarafından dile getirilen olayda, Adapazarı'nda Yahudi ileri gelenlerinden birisinin evinde hizmetçilik yapan bir Rum kızının sebep olduğu gelişmelerden bahsedilmektedir. Söz konusu olayda ise Haham'ın evine kolluk kuvvetleri tarafından zorla girilmiş olduğu ifade edilmiştir. Hahambaşılık bu yazısında, Padişahlar tarafından daha önceden verilen fermanlara atıfta bulunmuş, bunlara rağmen Yahudilere yönelik saldırılara devam edildiğinden ve kolluk kuvvetlerinin de bu baskılara alet olduğundan bahisle şikâyetini dile getirmiştir (**BOA**, DH.İD/ D:116, G: 61_02). Yapılan şikâyete cevap veren İzmit Mutasarrıfı Ali Muhiddin İbn-i Mevlâna ise kolluk kuvvetleri tarafından Haham'ın evine zorla girildiği yönündeki iddiaların asılsız olduğunu, aksine her sene Hamursuz Bayramı dolayısıyla halkın arasındaki bazı cahillerin iftiralarından dolayı çıkması muhtemel olayların önlenmesi adına tedbirlerin alındığını ve bu konuda da Haham Efendi ile istişare yapılmış olduğunu belirtmiştir (**BOA**, DH.İD/ D:116, G: 61_03_01).

Yahudi yazarlarından Yitzhak Kerem'in anlattığına göre Rodos'ta meydana gelen başka bir olayda, Rumlar ve Yahudiler arasındaki amansız ticarî rekabetin izlerini görmek mümkündür (Sonyel, 2014: 266). Sünger ticareti yapan Eli Calomiti adlı bir Yahudi'nin, kendi işlerine engel

olduğu saikiyle hareket eden bazı Rum tüccarlar, Yahudi tüccarların etkisini sınırlamak amacıyla söz konusu iftiraya başvurmuşlardır. Yarı deli bir hamal olan Eliakim De Leon Stamboli ismindeki Yahudi'yi, 10 yaşındaki bir Hristiyan çocuğu kaçırmakla itham etmişlerdir. Olay, dış dünyaya İzmir'e kaçmayı başaran bir Yahudi tarafından duyurulmuş ve kısa süre içerisinde Babiali'ye aksettirilmiştir (Sharon, 1993: 97). Vali ve İngiliz Konsolosu, Hristiyanların tarafını tutmuş hatta sorun Avrupa basınına da yansımıştır. Ele geçirilen zanlılar ise yine baskı ve işkencelerle olayı üstlenmeye zorlanmışlardır. Eliakim, yapılan işkencelere dayananmış ve kendisine yapılan ithamları kabul ederek söz konusu çocuğu, Yahudi ileri gelenlerinden David Mizrahi'ye teslim ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Rodos Mutasarrıfı Yusuf Paşa, Hahambaşı Yakup İsraili ve Yahudi ileri gelenlerinden dokuz kişiyi verdiği bir emirle tutuklatmıştır. Yapılan aramalarda ise kaçırıldığı öne sürülen çocuğun izine rastlanılmamış ancak bu çocuk, kısa zaman sonra Şıra Adası'nda bulunmuştur. Olayların asılsız bilgilere dayanmasına rağmen gerekli dirayeti gösteremeyen ve adalet dairesini ihmal ettiği düşünülen Yusuf Paşa ise merkezî idare tarafından azledilmiştir (Eroğlu, 2015: 222).

İstanbul'da kaybolan Dimitri Tarniko adındaki bir Rum'un, Yahudiler tarafından katledildiği söylentisinin Rumlar ve Yahudiler arasındaki düşmanlıktan kaynaklandığı ve gerçek olmadığı da Osmanlı belgelerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır (BOA, MKT.UM/ D:556, G:15). Katledildiği iddia edilen şahsın, bir cinnet neticesinde -modern tabiriyle psikolojik sebeplerden dolayı- ortadan kaybolduğunun anlaşıldığı bilgisi verilen kayıtlarda, ayrıca iki gayrimüslim unsurun birbirine düşmesinin önlenmesi gerektiği de ifade edilmiştir (BOA, MKT.UM/ D:562, G:65).

Rumların nüfusun büyük çoğunluğuna hâkim olduğu adalarda, bu türden söylentilerin oldukça sık olduğu görülmektedir. Bu söylentilerde daha önce de belirtildiği üzere ticarî rekabetin önemli bir etkisi olmuştur. Bir Hristiyan kızın Yahudiler tarafından gizlice öldürüldüğü söylentisi etrafa yayılınca, Ayamavra'da bulunan Rumların Yahudilere yönelik bir linç girişiminde bulunmak üzere harekete geçtikleri ve bazı Yahudilerin de saldırılara maruz kaldıkları doğrulanmıştır (BOA, DH.MKT/ D:1831, G:3).

Rumlar ile Yahudiler arasında süregelen çekişmeler sebebiyle bir hayli popüler hale gelen/getirilen bu iddialar, zaman zaman Müslüman ahali arasında da yayılmıştır. Bu gelişme, toplum içinde unsurlar arasında birbirine karşı bir huzursuzluk ve güvensizlik duygusu meydana getirerek aynı zamanda bir asayiş sorunu halini almaya başlamıştır. İdare, toplumsal barışı zedeleyen bu tür hadiselerle veya şiddet potansiyeli içerebilecek düşüncelere kayıtsız kalmamıştır. Hatta en üst düzeyde, bizzat Padişahlar tarafından türlü önlemlere başvurulmuştur. Bu önlemler, Avrupalı güçlerin azınlıkları bahane ederek Osmanlı içişlerine müdahale ettiği dönemlerden önce de alınmıştır. Buradaki temel amaç, doğrudan toplumsal düzeni korumaya yöneliktir. Son dönemde ise Padişahların aldıkları önlemlerde Avrupalı güçlerin tehdidi de rol oynamıştır. Sultan I. Ahmet, 14 Zilhicce 1017 (M. 21 Mart 1609) tarihinde Silistre Sancağındaki kadınlara gönderdiği bir fermanla, Yahudilere yöneltilen kan iddialarının dikkate alınmamasını ve bu konuda herhangi bir dava açılmamasını emretmiştir. Ayrıca verilen bu emre rağmen dava açıldığı takdirde sorumlu kadınların cezalandırılmak üzere isimlerinin Dergâh-ı Hümayun'a gönderilmesini istemiştir (Atis, 1951: 428-429).

Osmanlı'nın Yahudi vatandaşlarına odaklı bir gelişme, aslında bir bakıma 19. Yüzyıl Yahudiliği açısından da önemli dönüm noktası sayılabilir. Bu zaman dilimi, daha sonraları gündeme gelmiş olan Siyonizm sebebiyle Osmanlı Yahudilerini doğrudan ilgilendiren olaylar bakımından önem arz etmektedir. Rodos ve Şam'daki söylentilerin şiddet olaylarına dönüşmesi üzerine İngiliz Sir Moses Montefiore ve Fransız Isaac Adolphe Crémieux önderliğinde Avrupa'nın önemli Yahudi isimlerinden oluşan bir heyet, 27 Ekim 1840 tarihinde Sultan Abdülmecid ile görüşmüştür (BOA, İ. MSM/ D:35, G:1005_02). Sonyel (2014: 270), Montefiore'nin Sultan'a oldukça görkemli ve yağ çekici bir üslupla hitap ederek taleplerini beyan ettiğini belirtmiştir²¹. Sultan Abdülmecid ise heyete,

²¹ Sonyel'in aktardığına göre Montefiore, Sultan Abdülmecid'e şunları söylemiştir:

Şam ve Rodos hadiselerinin kendisini etkilemiş olduğunu, Yahudilerin memnun edilmesi için gerekli emri verdiğini, Yahudilere diğer gayrimüslimlere yapıldığı gibi korumanın sağlanacağını ifade ederek, heyetin kendisinden istediğı Yahudilere yönelik koruma içeren fermanı vereceğini söylemiştir. Ayrıca Sultan, heyetin ziyaretini bir hayırseverlik olarak nitelendirmiş ve bunu takdir ettiğini de vurgulamıştır (Sonyel, 2014: 270).

Olayların hemen ardından ve bahsi geçen görüşmenin öncesinde Osmanlı idaresi zaten Yahudilerin diğer milletlerin çocuklarını katlettikleri yönündeki iftiraların önüne geçebilmek için gerekli tedbirleri almaya özen göstermiştir (**BOA**, HR.MKT/ D:156, G:6). Sultan Abdülmecid, 6 Kasım 1840 tarihinde İstanbul Kadısı'na bir ferman göndererek, Osmanlı Yahudilerinin yaşanan olaylarda hiçbir sorumluluklarının bulunmadığı yönündeki kanaatini belirtmiştir. Sultan'ın kanaatine göre, Yahudilerin gerek dinî kitaplarında gerek geleneklerinde insan ve hayvan kanının ayinlerde kullanılması usulü yoktur. Bu temel sebepten dolayı Yahudilere isnat edilen davranışlar tamamen iftiralardan ibarettir. Yahudiler de diğer gayrimüslim unsurlar gibi Gülhane Hatt-ı Hümayun'u mucibince devlet tarafından himaye altına alınmışlardır ve Osmanlı tebaası olarak kaldıkları süreçte dinî vecibelerini yerine getirme konusunda devletin garantisi altındadırlar (**BOA**, İ. MSM/ D:35, G:1005).

Ayrıca Sultan Abdülmecid, yine aynı tarihte İstanbul Hahambaşına gönderdiği fermanın başına şunları eklemiştir: *"Bu fermanla belirtilmiş olanlar uygulanmalıdır"*. Fermanla, yukarıda üzerinde durulan konular vurgulanmıştır. İlave olarak Rodos olaylarında suçlanan Yahudilerden bir kısmının İstanbul'a getirilerek yeni kanunlara göre mahkeme edildiğı ve bunun sonucunda masumiyetlerinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Böylece adalet ve hakkaniyetin de yerine getirilmiş olduğu ifade edilmiştir. Netice olarak Yahudilerin bu iftiralar yüzünden incitilmesine ve onlara zulüm yapılmasına müsaade edilmeyeceğı tekrarlanmıştır. Bu ferman, Mustafa Reşit Paşa tarafından 7 Kasım'da Sir Montefiore'ye tevdi edilmiştir (Sonyel, 2014: 270-271).

Sultan Abdülaziz de 1866 yılında meydana gelen bir kan isnadından dolayı, İstanbul hahambaşı Vekili Yakir Giron'un müracaatı üzerine Abdülmecid'in fermanını teyit eden bir ferman yayınlamıştır (**BOA**, İ. MVL/ D: 555, G: 24930_01). Ferman, önceki fermanların bir tekrarı şeklindedir. Ancak fermanlara rağmen aynı hadiselerin yaşanmasından dolayı, bu emirlere hassasiyetle uyulması gerektiğı birkaç ikaz edilmiştir. Padişahlar tarafından yayınlanan bu fermanlar, Avrupa'da meydana gelen kan isnadı ile ilgili olarak görülen davalarda isnadın hükümsüz kalması için delil olarak kullanılmıştır (Eroğlu, 2015: 224). Sultan Abdülmecid'in bahsi geçen fermanının yayımlanmasında ise İngiliz Yahudilerinin temsilcisi durumundaki Sir Montefiore'nin etkili olduğu söylenmektedir (Johnson, 2000: 310). Durum böyleyse, Sonyel'in yukarıda Montefiore için sarf ettiği yağ çekici üslubun başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

"Kendi ülkem İngiltere ve yeryüzündeki öteki aydın uluslar, Şam ve Rodos'ta zulme uğramış olan Yahudilerin seslerini işiterek kendi sempati ve sevgilerini onlara duyurmuşlardır ancak Tanrı, Rodos'taki Yahudilere yardım yapılması gereğini ortadan kaldırmış ve Majestelerimize zekâ, adalet ve gerçeğı sevmeye ilhamı vermiştir. Sizin dürüst buyruğunuz üzerine zalimler ortadan kaldırılmış; kötü kişilerin komploları açığa çıkmış ve masum insanlar onların etkisinden kurtulmuşlardır... Eski zamanlarda Yüce Tanrı, halkımızı Mısır'dan çıkarmıştı ve onlar yüzyıllar boyunca Filistin'de yaşıyorlardı. Tanrı'nın kutsal yerleri onlara verilmişti ve şimdi yeryüzündeki uluslar arasına dağılmış olmalarına karşın onlar, en barışsever ve sadık uyruklar arasında yer almaktadır. Kendi çalışkanlıkları sayesinde yaşadıkları ülkelerin servetini ve gönencini arttırmışlardır. Kendi atalarının üzerinde yaşamış oldukları topraklara sevgi ve takdirle bakıyorlar. Orada yaşayanların sizlerin yüce koruyuculuğunuz altında kendi atalarının Tanrısına dua etmelerini sürdürmelerini diliyorlar..."

Dünya Tarihi, din savaşlarıyla doludur. Daha başka bir ifadeyle savaşların temelinde yatan mutlak gerçek, daha çok dinsel farklılıklar olarak göze çarpmaktadır. Bu dinsel farklılıklar, siyasî ve iktisadî amaçlarla taçlandırılarak devletler ve toplumlar arasındaki mücadelenin temellerini oluşturmuştur. Avrupa Hristiyanlığı, uzun yıllar boyunca Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayını kendi adlarına yeniden dirilişin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Bu kabul ediş, kendi kıtalarında sabit bir düşman kitle meydana getirmelerine sebep olmuştur. Yahudilik, Avrupa'da Hristiyanlık için en kestirme yoldan dinsel bir düşman olarak kabul edilmişti. İslamiyet'in doğuşu ve yayılmasıyla da askerî cephede ve diplomaside yegâne düşman İslam devletleri olmuştur. Engizisyon, kıtadaki dinsel ve kültürel düşmanları siyaset ve ekonomi alanlarında da silmeyi hedeflemiştir. Böylece doğrudan Yahudileri hedef alan kitlesel bir Antisemitizm' in doğması sağlanmıştır.

Popüler Antisemitizm'de efsaneler ve mitler türetilerek bu dinsel savaş, alabildiğine büyütülmeye çalışılmıştır. Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki rekabette, dinî argümanlar özellikle ön plana çıkarılmıştır. Bu ayrışma ve rekabet, Hristiyanlık-Müslümanlık için de geçerlidir. Ancak bu çalışmanın asıl konusu itibarıyla sadece Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki çatışma ele alındığından, Hristiyanlık-Müslümanlık ya da Müslümanlık-Yahudilik arasındaki çatışma konularına değinilmemiştir. Avrupa Hristiyanlığı, Engizisyon faktörünün de itelemesiyle son örneği İkinci Dünya Savaşı yıllarında görüleceği gibi popüler ve keskin bir Antisemitizm'i meydana getirmiştir. Bu popüler düşmanlıkta, Yahudilere yöneltilen kan isnadı ve İğneli Fıçı olayları, en önemli ve yegâne argümanlar olarak kullanılmıştır. Bu argümanlar öncülüğünde Avrupa'da ve Rusya'da Yahudilere karşı soykırıma varan hareketlere girilmiştir.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, devlet anlayışı gereği toplumsal konsensüsü yaşatabilmek için hem Müslim-Gayrimüslim tebaa hem de gayrimüslimlerin kendisi arasındaki farklılıkları asgarî ölçüde kabul ederek gerekli huzur ortamını meydana getirmiş ve tarih sahnesinden çekilişine kadar bunu başarmıştır. Ancak imparatorluğun özellikle son yüzyılında, imparatorluğun bu kozmopolit yapısı Avrupa güçleri -bu arada buna Avrupa Hristiyanlığı da diyebiliriz- tarafından oldukça manipüle edilmiştir. Azınlıkların mevcut otoriteye başkaldırarak bağımsız olmaları yolunda adım atan Avrupa, her fırsatta Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmayı hedeflemiştir. Himayesi altına aldığı Rum ve Ermeni unsurları bir şekilde Osmanlı'ya karşı kışkırtırken, Yahudi faktörünü de dolaylı yünden kullanmıştır. Şöyle ki; Hristiyan unsurlar arasında Yahudilere olan kin ve nefret, sıklıkla gündeme getirilen efsanelerle körüklenmeye çalışılmıştır. Böylece Osmanlı toplumu içinde meydana gelen asayişsizliği ve Hristiyan unsurların akıbetini bahane ederek devletin içişlerine karışmışlardır.

Osmanlı arşiv kayıtlarına da düşen belgeler ışığında Yahudilere yöneltilen kan isnatlarının, özellikle imparatorluğun gerileme ve duraklama döneminde ve bilhassa Viyana Kongresi'nden sonra Avrupalılarca manipüle edildiği, bu dinsel temanın daha geniş bir perspektifte tamamen siyasî ve iktisadî projeler kapsamında kullanılmış olduğu kanısına ulaşılmıştır. Kanunî'den sonraki dönemlerde Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'e ait fermanların altında yatan gizli sebebi buna bağlamak oldukça mantıklı durmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

- BOA, A. MKT. NZD/ D:310, G: 95.
 BOA, DH. MKT/ D:1698, G: 86.
 BOA, ŞD/ D:2648, G: 17.
 BOA, DH. MKT/ D:81, G: 32_01.
 BOA, DH. MKT/ D:81, G: 32_02.
 BOA, Y.MTV/ D:118, G: 86_2.
 BOA, BEO/ D:310, G: 95.
 BOA, BEO/ D:3531, G: 264807_01_02.
 BOA, A.DVNS.MHM/ D:73, G: 142, Hüküm 641.
 BOA, A.DVNS.MHM/ D:69, G: 150, Hüküm 584.
 BOA, İE. HR/ D: 12, G:1135.
 BOA, HR. MKT/ D: 49, G: 24.
 BOA, Y.A.HUS/ D:323, G: 129.
 BOA, DH. ŞFR/ D:172, G: 107.
 BOA, DH.İD/ D:116, G: 61_02.
 BOA, DH.İD/ D:116, G: 61_03_01.
 BOA, MKT.UM/ D:556, G:15.
 BOA, MKT.UM/ D:562, G:65.
 BOA, DH.MKT/ D:1831, G:3.
 BOA, İ. MSM/ D:35, G:1005_02.
 BOA, HR.MKT/ D:156, G:6.
 BOA, İ. MSM/ D:35, G:1005.
 BOA, İ. MVL/ D: 555, G: 24930_01.

Telif Eserler

500. Yıl Vakfı. (1999). *Osmanlı padişahları ve Musevi tebaları*. (5. Y. Vakfı, Dü.) İstanbul: A Basım.
 Adam, B. (2015). *Yahudi kaynaklarına göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yay.
 Alalu, S. (1996). *Yahudilik'te kavram ve değerler: dinsel bayramlar, dinsel kavramlar, dinsel gereçler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik.
 Atilhan, C. R. (1969). *İğneli fiçı*. İstanbul: Özbahar Yay.
 Atis, İ. (1951). "Tarihte Yahudilerin iğneli fiçısı". *Tarih Hazinesi* (9), 428-429.
 Aydın, M. (1993). "Musevilerin Osmanlı topraklarına kabulünün 400. yıldönümü kutlamaları". *Osmanlı Araştırmaları* (13), 29-39.

- Bali, R. N. (2005). *Musa'nın evlatları, cumhuriyetin yurttaşları*. İstanbul: İletişim Yay.
- Benbassa, E. ve Rodrique, A. (2001). *Türkiye ve Balkan Yahudileri tarihi*. İstanbul: İletişim Yay.
- Benbassa, Esther. (1986). "Kampana çalanlar davası: 1901'de İzmir'de cereyan etmiş bir kan iftirası vak'ası. *Tarih ve Toplum*, 5(30), 44-50.
- Besalel, Y. (2001). *Yahudilik ansiklopedisi* (2). İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Bozkurt, C. (2012). *Yahudilik ve masonluğa karşı Cevat Rifat Atilhan*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- Emecen, F. M. (1997). *Unutulmuş bir cemaat: Manisa Yahudileri*. İstanbul: Eren Yay.
- Eroğlu, A. H. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güleryüz, N. A. (2014). *Tarihte yolculuk Edirne Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yay.
- Galanti, A. (1995). *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik.
- Haker, E. (2006). *Bir zamanlar Kırklareli'de Yahudiler yaşıyordu*. İstanbul: İletişim Yay.
- Johnson, P. (2000). *Yahudi tarihi*. (F. Orman, Çev.) İstanbul: Pozitif Yay.
- Lewis, B. (1999). *Çatışan kültürler: keşifler çağında Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Nahum, H. (2000). *İzmir Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Ortaylı, İ. (2002). *Osmanlı mirasından cumhuriyet Türkiye'si'ne*. (T. Akyol, Dü.) İstanbul: Ufuk Yay.
- _____. (2004). "Son devirde Osmanlı Musevileri". (İ. Ortaylı içinde). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim Makaleler I*. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Özmen, S. (2016). "Ortaçağ ve yeniçağdan bazı örnekler bağlamında Avrupa'daki Yahudi algısının edebiyata etkisi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5(8): 3054-3068, DOI Number: <https://doi.org/10.15869/itobiad.266079>
- Sevilla_Sharon, M. (1981). *İsrail ulusunun tarihi*. Tel-Aviv: Yahudi Cemaatleri Dairesi.
- _____. (1993). *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Simeon, P. (2013). *Polonyalı Simeon'un seyahatnamesi* (1608-1619). (H. D. Andreasyan, Dü.) İstanbul: Everest Yay.
- Sonyel, S. R. (2014). *Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında azınlıkların rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Şimşek, H. (2005). "Osmanlı Devleti'nde Hristiyan ve Musevi Unsurlar Arası İlişkiler". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (2), 13-33, DOI Number: <https://doi.org/10.17822/omad.2019.124>
- Wood, C. (1938). *İspanya'da engizisyon*. (Ö. R. Doğrul, Çev.) İstanbul: Koşkun Basımevi.

Tezler

- Bozkurt, C. (2011). *Eserleri Ve Fikirleriyle Cevat Rifat Atilhan (Basılmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Çay, M. M. (2013). *Cevat Rifat Atilhan -askerî, siyasî ve fikrî yönleriyle-*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DOI Number: <https://doi.org/10.18069/fusbed.45448>

Web Siteleri

<https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>

<https://www.luggat.com/index.php#ceviri>

<https://www.nkfu.com/geoffrey-chaucer-kimdir/>

EKLER:

Y.PRK.UM.00031.00125.001

Suriye’de Yahudiler’in Hamursuz Bayramında bir Hristiyan çocuğun kanını akıtmalarına dair itikadı olan bir Rum’un, Yahudi mahallesinde gördüğü Hristiyan çocuğun bu maksatla kaçırıldığını sanıp münakaşa çıkartması.

Yahudiler'in Hamursuz Bayramından dolayı diğer milletlerin baskısının men'i için emr-i âli tasdiri.

BEO.000216.016164.001

Hristiyanlar'ın Paskalya ve Museviler'in Hamursuz Bayramı münasebetiyle Rum Patrikhanesi'ne "75.000", Ermeni Patrikhanesi'ne "40.000", Ermeni Katolik Patrikhanesi'ne "25.000" ve Hahamhaneye "15.000" kuruş atıyye-i seniyye tevziine dair kayıt. (Dahiliye; 13562)

İ.MSM.00035.01005.001

Rodos ve Şam'da atılan iftiralarından dolayı baskı altında olan Yahudiler için Sir Montofiore heyetinin, Yahudilerin atılı iftiralarından dolayı Osmanlı Yönetimi tarafından korunması yolundaki tezkire talepleri.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

A.DVNS.MHM.d.073

Yahudilere yönelik “kan ile ekmek pişirdiklerine” dair iftiralar karşısında Kadı’ların bu isnatları içeren davalara bakmamalarına dair hüküm.

(Bu hüküm defterde ikmal olunmamıştır)

A. {DVNSMHH.0.00069}

Bazı Yahudilerin Mirza bin Hüseyin isimindeki şahsı kaçıarak baldırından iki leğen kan aldıkları yönündeki isnatla ilgili olarak Bursa Kadısı'na hüküm.

Sultan Abdülaziz'in Musevilere Eziyet Edilmesini Yasaklayan Fermanı
(Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebaları, 500.Yıl Vakfı, İstanbul 1999)